

Community Services: An Aspect of Decarceration Policy (A Comparative Study of Iran, Algeria, Jordan, and the UAE)

Abstract

Alternatives to imprisonment constitute one of the most important measures adopted by legislators to manage prison populations and promote decarceration. The negative experience of most legal systems with imprisonment and the subsequent shift toward alternatives to incarceration have led to the emergence of diverse forms of alternative sanctions. One of the relatively new forms of alternatives to imprisonment in Islamic countries is community service, which is subject to specific rules and regulatory requirements. This study aims to comparatively analyze community service in selected Islamic countries and examine their expansive or restrictive approaches to the adoption of this measure. The selected countries are Jordan, the United Arab Emirates, Algeria, and Iran. Drawing on reliable library-based sources, this study seeks to identify the strengths and weaknesses of the legislative criminal policies of these countries and, ultimately, to formulate practical recommendations for Iranian law. The findings indicate that, in comparison with the other three countries, the Iranian legal system possesses broader potential in certain respects for the adoption and implementation of community service. In particular, it extends the scope of alternatives to a wide range of offences, especially non-intentional offences punishable by imprisonment. Moreover, with regard to non-compliance with or violation of court-ordered requirements, Iranian law adopts a lenient and graduated approach to the criminal response and does not resort to imprisonment as the initial response to such violations. In light of the comparative findings, several practical recommendations may be proposed for the Iranian criminal justice system, including expanding the scope of offences eligible for community service by allowing this measure, in addition to offences punishable by imprisonment, to be imposed as a principal or supplementary sanction for offences punishable by a fine up to a specified threshold. Furthermore, financial support or compensation could be considered in return for the services performed in order to provide offenders with greater incentives to comply with community service obligations. Nevertheless, the legislative criminal policy of Iran also presents certain shortcomings that require reform and reconsideration, including the need to obtain the consent of juveniles sentenced to community service, particularly given that judicial practice indicates that such consent is not consistently obtained.

Keywords: Alternatives to imprisonment, community services, Substantive and Procedural Requirements, Enforcement Guarantees

خدمات عمومی رایگان جلوه‌ای از سیاست حبس‌زدایی (مطالعه تطبیقی ایران، الجزایر، اردن، امارات)

چکیده

جایگزین‌های حبس یکی از مهم‌ترین تدابیر قانونگذار در راستای مدیریت جمعیت کیفری و حبس‌زدایی است. تجربه منفی بیشتر نظام‌های حقوقی از کیفر حبس و گذار به جایگزین‌های حبس ایجادکننده گونه‌های متنوعی از این نوع کیفرگزینی شده است. یکی از گونه‌های نوین جایگزین حبس در کشورهای اسلامی خدمات عمومی رایگان یا جامعوی است که از ضوابط و مقررات خاصی پیروی می‌کند. هدف این پژوهش تحلیل مقایسه‌ای خدمات جامعوی در کشورهای اسلامی و بررسی رویکرد انبساطی یا انقباضی این کشورها در اتخاذ این نوع تدبیر است. کشورهای اسلامی منتخب شامل کشورهای اردن، امارات، الجزایر و ایران است. در این پژوهش که با بهره‌گیری از منابع معتبر کتابخانه‌ای نگارش یافته است، هدف از بررسی مقایسه‌ای دستیابی به نقاط مثبت و منفی سیاست جنایی تقنینی این کشورها و در نهایت ارائه پیشنهاد کاربردی به حقوق ایران است. نتایج پژوهش بیانگر آن است که نظام حقوقی ایران در مقایسه با سه کشور دیگر، در برخی ابعاد، از ظرفیت گسترده‌تری در زمینه پذیرش و اجرای خدمات جامعوی برخوردار است؛ بدین گونه که طیف وسیعی از جرایم به ویژه جرایم غیرعمد دارای مجازات حبس را مشمول جایگزین دانسته و همچنین ضمانت اجرای عدم رعایت و تخلف از دستورهای دادگاه را با رویکرد ارفاقی و تدریجی در واکنش کیفری پاسخ داده و واکنش ابتدائی حبس را نپذیرفته است. در مقایسه با سه کشور دیگر توصیه‌های کاربردی به نظام کیفری ایران قابل پیشنهاد است از جمله: توسعه قلمرو جرایم تحت شمول خدمات جامعوی؛ بدین گونه که افزون بر جرایم مستوجب حبس، برای جرایم مستوجب جزای نقدی تا سقف معینی خدمات جامعوی را به عنوان مجازات اصلی یا تکمیلی در نظر گرفت. در راستای تشویق و ایجاد انگیزه بیشتر در بزهکار می‌توان حمایت‌های مالی را در ازای خدمات او در نظر گرفت و ... شایان ذکر است که گفته شود سیاست جنایی تقنینی ایران دارای کاستی‌هایی است که می‌بایست مورد اصلاح و بازنگری قرار گیرد؛ از جمله لزوم کسب رضایت نوجوان محکوم به خدمات جامعوی، که رویه قضایی حاکی از عدم کسب رضایت وی است.

کلیدواژه‌ها: جایگزین حبس، خدمات جامعوی، الزامات ماهوی و شکلی، ضمانت اجرا.

مقدمه

در یک تقسیم‌بندی کلی جایگزین‌های حبس به دو گونه سنتی و نوین تقسیم می‌شوند. خدمات عمومی رایگان یا جامعی یکی از مصداق‌های گونه‌های نوین جایگزین حبس است (حاجی‌نبار فیروزجانی، ۱۳۸۷: ۷۷). این نوع خدمات به دلیل مزایایی همچون تأدیب و اصلاح محکوم‌علیه، تسهیل بازگشت مجدد وی به جامعه، بکارگیری توانایی‌های محکوم‌علیه در فعالیت‌های سودمندی که جامعه از آن بهره‌مند می‌شود، یکی از بهترین جایگزین‌های مجازات‌های سالب آزادی کوتاه مدت محسوب می‌شود.^۱ خدمات عمومی رایگان را می‌توان در راستای اجرای الگوی رفاه دانست. الگوی رفاه که از نظریه دولت رفاه استخراج می‌شود به این معناست که بزهکار به جای زندان، متناسب با تخصص خود به اعمالی محکوم شود که نهایتاً به دولت کمک می‌نماید به وظایف خود در راستای تأمین رفاه جامعه عمل نماید که گامی در زمینه توسعه جامعه است (رسولی امیرحاجلو و ابراهیمی، ۱۴۰۱: ۱۱۵). کشورهای اسلامی متناسب با ظرفیت‌های تقنینی، قضایی و اجرایی خویش از جایگزین‌های حبس در راستای مدیریت و کاهش جمعیت کیفری بهره می‌برند. آنچه مهم است تبیین رویکرد سخت‌گیرانه یا سهل‌گیرانه این کشورها در راستای اجرای این سیاست است که از ضوابط حاکم و گستره جرایم ارتكابی این نوع واکنش قابل استنباط است. انتخاب کشورهای الجزایر، اردن و امارات متحده عربی بدین دلیل است که نخست، هر سه کشور در زمره نظام‌های حقوقی اسلامی قرار دارند و همانند حقوق ایران، قوانین موضوعه از مبانی شرعی برخوردارند. دوم، این کشورها در نحوه تنظیم مقررات مربوط به خدمات عمومی رایگان از جمله قلمرو اجرا، شرایط اعمال، ضمانت

^۱ جهت آشنایی با میزان بهره‌گیری قضات از خدمات جامعی در آرای صادره و بررسی متغیرهای تأثیرگذار بر اعمال جایگزین‌های حبس رجوع نماید به:

خاکساری، داوود، غلامی، حسین (۱۳۹۸). عوامل موثر بر صدور مجازات‌های جایگزین حبس، پژوهش حقوق کیفری، شماره ۲۶، ۴۰-۹.

اجرا و سازوکارهای نظارتی، رویکردهای متفاوت و مشابهی اتخاذ کرده‌اند. همین تفاوت‌ها و شباهت‌ها امکان شناسایی نقاط قوت و ضعف هر نظام و استخراج الگوهای کارآمد برای اصلاح حقوق ایران را فراهم می‌سازد. سوم، این سه کشور از معدود کشورهای اسلامی هستند که مقررات نسبتاً منسجم و مستقلی درباره خدمات عمومی رایگان وضع کرده‌اند و تجربه تقنینی قابل توجهی در این زمینه دارند؛ از این رو، انتخاب آنها از حیث قابلیت مقایسه و بهره‌برداری تقنینی موجه است. تمرکز این پژوهش بر «خدمات عمومی رایگان» از میان سایر مجازات‌های جایگزین حبس، به دلیل جایگاه ویژه این نهاد در سیاست جنایی معاصر است. این تدبیر، افزون بر کاهش استفاده از حبس‌های کوتاه‌مدت، اهدافی همچون بازاجتماعی کردن محکوم، خدمت در راستای منافع عمومی، کاهش هزینه‌های اجرای عدالت کیفری و مشارکت جامعه در فرآیند اصلاح و بازپروری را دنبال می‌کند. از سوی دیگر، با وجود پیش‌بینی این نهاد در حقوق ایران و برخی کشورهای اسلامی، تفاوت‌های قابل توجهی در قلمرو اجرا، شرایط اعمال و ضمانت اجراهای آن وجود دارد که مطالعه مقایسه‌ای می‌تواند مبنای ارائه پیشنهادها و تقنینی و ارتقای سیاست جنایی ایران قرار گیرد.

اصطلاحات متفاوتی برای خدمات عمومی رایگان در متون قانونی کشورهای اسلامی به کار رفته است. در کشورهای منتخب این متن، قانونگذار اردن در ماده ۲۵ مکرر و قانونگذار فدرال امارات متحده عربی در ماده ۱۲۰ مکرر قانون مجازات عبارت «الخدمة المجتمعية» را به کار برده‌اند. قانونگذار الجزایر از «العمل للنفع العام» در ماده ۵ مکرر ۱ و قانونگذار ایران از «خدمات عمومی رایگان» در ماده ۶۴ ق.م.ا استفاده نموده است. این تفاوت واژگانی نافی اتفاق نظر نظام‌های حقوقی بر معنا و کاربرد این نوع جایگزین نمی‌باشد. در این پژوهش جهت یکسان‌سازی متن «خدمات جامعوی» انتخاب شده است. در نظام‌های حقوقی مختلف با رویکردهای متفاوتی نسبت به ماهیت خدمات جامعوی نگریسته شده است. برخی آن را نوعی

مجازات، برخی تدبیری تأمینی و اصلاحی و گروهی نیز نهادهی با ماهیت دوگانه می‌دانند.^۱ با وجود این اختلاف‌نظرها، آنچه در این پژوهش اهمیت دارد، نه ورود تفصیلی به مباحث نظری حقوق جزای عمومی، بلکه بررسی چگونگی انعکاس این نهاد در سیاست جنایی تقنینی کشورهای اسلامی منتخب است.

در خصوص موضوع پیش رو، مقاله یا کتابی با دیدگاه تطبیقی و با تمرکز بر حقوق کشورهای اسلامی نگاشته نشده است؛ که بیانگر جنبه نوآورانه مقاله است.

فاصله گرفتن قانونگذار از گفتمان اصالت حبس و وضع کیفر جایگزین از جمله خدمات جامعوی سولاتی را به دنبال دارد. از جمله اینکه خدمات جامعوی از چه الزاماتی تبعیت می‌کند؟ جرم ارتكابی و محکوم‌علیه باید از چه شرایطی برخوردار باشند تا بتوان این نهاد

^۱ جهت اطلاعات بیشتر در مورد ماهیت جایگزین‌های حبس به منابع زیر مراجعه شود:

کشورهای اسلامی منتخب: القا ضی، رامی متولی (۲۰۱۲). *عقوبة العمل للمنفعة العامة في التشريع الجنائي المقارن*، القاهرة: دار النهضة العربية. ص ۳۶؛ ملیجی، احمد عصام الدین (۲۰۰۰). *تقييم المعاملة في المؤسسات العقابية*، دراسة مقارنة، القاهرة: المركز القومي للبحوث الاجتماعية و الجنائية، ص ۱۴۷؛ اليوسف، عبدالله بن عبدالعزيز (۲۰۰۳). *التدابير المجتمعية كبديل للعقوبات السالبة للحرية*، طبعه ۱، الرياض: اكاڤمیه نايف للعلوم الامنية، ص ۱۴۱؛ (الخميسی، ۲۰۱۲: ۶-۶۵). *الكساسة*، يوسف فهد (۲۰۱۳). «الحلول التشريعية المقترحة لتبني العقوبات البديلة في النظام الجزائي الاردني»، دراسات علوم الشريعة و القانون، المجلد ۴۰، العدد ۲، صص ۳-۷۳۲؛ مركز بحوث الشرطة (۲۰۱۴)، *البدايل المستحدثة للعقوبات السالبة للحرية قصيرة المدّة*، الاصدار الخامس و الاربعون، مركز بحوث شرطة اكاڤمیه الشرطة، وزارة الداخلية المصرية، القاهرة، ص ۷۲؛

کشور ایران: مصدق، محمد (۱۳۹۵). *شرح قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲*، ج ۱، ج ۹، تهران: انتشارات جنگل جاودانه، ص ۳۱۷؛ اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۹). *حقوق جزای عمومی*، ج ۳، تهران: میزان، صص ۲-۱۶۱؛ توجهی، عبدالعلی (۱۴۰۲). *نهادهای ارفاقی در قانون مجازات اسلامی*، ج ۱، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، ص ۴۲۵؛ حیدری، علی مراد (۱۳۹۴). *حقوق جزای عمومی بررسی فقهی- حقوقی واکنش علیه جرم*، تهران: سازمان سمت، ص ۷۱؛ توسلی، قاسمعلی؛ فرح بخش، مجتبی؛ رمضانی، احمد (۱۴۰۲). *شناخت کارکردهای خدمات عام المنفعة در حقوق کیفری ایران*، فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای فقه، ۳(۳) پیاپی ۱۱، ص ۱۱-۱۲.

ارفاقی را به کار برد؟ آیا مقررات کشورهای اسلامی منتخب رویکردی سخت گیرانه و مضیق برای بکارگیری خدمات جامعوی اتخاذ نموده یا در کاربست این نهاد امساک نورزیده و گشاده دستی داشته اند؟ گستره و قلمرو جرایم ارتكابی مشمول جایگزین های حبس چیست؟

تحلیل مقایسه ای تدبیر خدمات جامعوی زمانی می تواند تصویری جامع از سیاست جنایی کشورهای مورد مطالعه ارائه دهد که این نهاد از دو جنبه ماهوی و شکلی بررسی شود. الزامات ماهوی، ناظر بر شرایط و ضوابط اساسی اعمال این نوع جایگزین است. در مقابل الزامات شکلی به تشریفات و سازوکارهای اجرایی این نهاد مربوط می شود. این تقسیم بندی، علاوه بر ایجاد انسجام در تحلیل، امکان ارزیابی دقیق سیاست جنایی تقنینی کشورهای منتخب را فراهم می کند. در ادامه، مقررات الجزایر، اردن و امارات با تکیه بر دو محور «الزامات ماهوی» و «الزامات شکلی» مورد بررسی تطبیقی قرار گرفته و در پایان، ظرفیت های هر یک برای اصلاح و کارآمدی بیشتر مقررات حقوق ایران ارزیابی می شود.

۱- الزامات ماهوی حاکم بر صدور حکم به تدبیر خدمات جامعوی

پاسخ به پرسش های پژوهش مستلزم بررسی خدمات جامعوی در دو گفتار الزامات ماهوی و شکلی است. الزامات ماهوی بیانگر ضوابط و شرایط حاکم بر جرم ارتكابی و محکوم علیه است. الزامات شکلی بر مداخله مقامات قضایی از صدور تا اجرای خدمات جامعوی دلالت دارد. پیش از آنکه ضوابط ناظر بر صدور حکم به جایگزین حبس تشریح شود، مستند قانونی و مواد مرتبط در قانون مجازات کشورهای اسلامی منتخب بیان و سپس مستند به مواد قانونی الزامات ماهوی تبیین شده است.

قانونگذار الجزایر به مجازات خدمات جامعوی در ماده ۵ مکرر ۱ قانون مجازات الجزایر اصلاحی سال ۲۰۰۹ اشاره کرده است، و این ماده در فصل اول مکرر از باب اول از کتاب اول، تحت عنوان: "مجازات‌ها و اقدامات امنیتی" آمده است. ماده مذکور مقرر می‌دارد: "دادگاه می‌تواند مجازات حبس صادرشده را با انجام کار توسط محکوم برای منافع عمومی بدون دستمزد جایگزین کند، برای مدتی بین چهل ساعت و شصت ساعت، با محاسبه دو ساعت برای هر روز حبس در حداکثر مدت هجده ماه، نزد شخص حقوقی عمومی و با وجود شرایط زیر....". قانونگذار الجزایر تعریفی برای خدمات جامعوی در متن قانون نیاورده است و فقط به شرایط و ضوابط آن اکتفا نموده است.

در قانون اردن اصلاحی سال ۲۰۱۷ تعریف خدمات جامعوی تصریح شده است بدین گونه که ماده ۲۵ مکرر مقرر می‌دارد «الزام محکوم‌علیه به انجام کار بدون دریافت مزد برای خدمت به جامعه برای مدتی که دادگاه تعیین می‌کند که کمتر از چهل ساعت و بیشتر از دویست ساعت نیست، به شرطی که کار در مدت زمانی که از یک سال تجاوز نکند، اجرا شود». پیشینه تقنینی نظام حقوقی اردن حاکی از آن است که خدمات جامعوی نخستین بار در قانون اطفال و نوجوانان^۱ شماره (۳۲) سال ۲۰۱۴ معرفی شد. ماده (۲۴) این قانون بر صلاحیت دادگاه در وضع مجازات‌های جایگزین برای این گروه سنی تصریح می‌کند، در یکی از مراکز عام المنفعه یا یکی از مؤسسات جامعوی غیرانتفاعی؛ این امر بر اساس بند (ج) ماده مذکور می‌باشد. سپس خدمات جامعوی برای اولین بار در سال ۲۰۱۷ به قانون مجازات شماره (۲۷) اضافه شد و تحت عنوان "جایگزین‌های اصلاح جامعوی" بر آن تأکید شد و جایگاه خود را در متن ماده (۲۵ مکرر) قانون مجازات یافت. برای تضمین اجرای کامل جایگزین‌های اصلاح جامعوی از جمله خدمات عمومی، اداره مجازات‌های جایگزین در سال ۲۰۱۸ در وزارت دادگستری ایجاد

^۱ قانون الاحداث رقم ۳۲ لسنة ۲۰۱۴

شد و فعالیت آن متکی است بر دستورالعمل‌های ویژه‌ای که بر اساس ماده (۱۰) آیین‌نامه تشکیلات اداری وزارت دادگستری شماره (۱۰۱) در سال ۲۰۱۵ صادر شده است. پس از آنکه قانون اصلاحی آیین دادرسی کیفری شماره (۳۲) سال ۲۰۱۷ در ماده ۱/۳۵۳ خود قاضی اجرای کیفر را معرفی کرد، اجرای مجازات‌های جامعوی تحت نظارت وی از طریق اداره تخصصی مجازات‌های جایگزین صورت می‌گیرد (الوریكات، ۲۰۲۴: ۴-۴۲۳).

قانون‌گذار فدرال امارات متحده عربی در ماده ۱۲۰ قانون مجازات اصلاحی سال ۲۰۱۶ مقرر می‌دارد: «خدمات جامعوی عبارت است از الزام محکوم‌علیه به انجام یکی از کارهای خدمات جامعوی که با تصمیم هیئت وزیران مشخص می‌شود، در یکی از مؤسسات یا نهادهایی که با تصمیم وزیر دادگستری پس از توافق با وزرای کشور و منابع انسانی و بومی‌سازی، یا با تصمیم رئیس مرجع قضایی محلی مشخص می‌شوند. حکم به خدمات جامعوی فقط در مورد جنحه‌ها (الجنح) صادر می‌شود و آن به عنوان جایگزینی است برای مجازات حبس که مدت آن از شش ماه تجاوز نمی‌کند یا جزای نقدی و نباید مدت خدمات جامعوی از سه ماه بیشتر شود». پیش از اصلاح قانون مذکور بر پرداخت یک چهارم دستمزد مقرر به محکوم‌علیه تصریح شده بود اما در اصلاحات قانون حذف شد. بنابراین در این کشور، خدمات جامعوی نه تنها جایگزین مجازات حبس، بلکه جایگزین مجازات جزای نقدی نیز هست.

در حقوق ایران مواد ۶۴ تا ۸۲ و ماده ۸۷ قانون مجازات اسلامی به عنوان قواعد عمومی مجازات‌های جایگزین حبس و ماده ۸۴ این قانون به همراه آیین‌نامه اجرایی ماده ۷۹ ق.م.ا

مصوب ۱۳۹۳ به عنوان مستندات خاص خدمات عمومی رایگان قابل اشاره هستند.^۱ جهت جلوگیری از تکرار مطالب، مقررات مذکور در زیر تبیین شده است.

۱-۱. شرایط حاکم بر محکوم علیه

در این گفتار به شرایط حاکم بر محکوم علیه جهت برخورداری از جایگزین حبس در کشورهای اسلامی منتخب پرداخته خواهد شد. حقوق کشورهای اسلامی بر این موضوع اتفاق نظر دارند که خدمات اجتماعی قابل اجرا بر اشخاص حقیقی است زیرا این تدبیر جایگزین مجازات سالب آزادی است که این مجازات فقط بر اشخاص حقیقی قابل اجراست؛ همچنین ماهیت این خدمات انجام کارهای معینی است که فقط شخص حقیقی می تواند انجام دهد (سالم، ۱۹۹۸: ۱۴۲).

۱-۱-۱ فقدان سابقه کیفری موثر: براساس ماده ۵ مکرر ۱ ق.م. الجزایر محکوم علیه باید فاقد سابقه کیفری باشد. این امر از طریق برگه سابقه قضایی طبق ماده ۳۶۰ ق.ا.د.ک الجزایر قابل احراز است. اگر محکوم قبلاً محکوم شده و اعاده حیثیت شده باشد، مانعی ندارد که از خدمات جامعوی بهره مند شود زیرا تمام آثار محکومیت پاک شده است. بنابراین قانونگذار الجزایر با این شرط دامنه این مجازات را محدود کرده است برخلاف قانونگذار فرانسوی که به گذشته مجرم توجه نمی کند (فریده لونی، ۲۰۲۳: ۲۴۴). قانونگذار امارات بر اهمیت بررسی سابقه دار

^۱ جهت آشنایی با تحلیل شاخص های ماهوی (مستند و مستدل و موجه بودن رای، تناسب رای با نوع جرم، تناسب رای با ویژگی های شخصیتی و اجتماعی) و شکلی (قابلیت اجرای رای، رعایت آیین نگارش در انشای رای و ...) در آرای قضایی مرتبط با جایگزین های حبس مراجعه نمایید به:

خدادی، ابوالقاسم، عطوف، حسین علی، متین پارسا، محمد، «تحلیل آرای قضایی مرتبط با مجازات جایگزین های حبس (با تاکید بر مجازات خدمات عمومی رایگان)»، فصلنامه علمی دیدگاه های حقوق قضائی، ۱۴۰۱، دوره ۲۷، شماره ۹۷، ۷۷-۱۰۵.

بودن یا نبودن محکوم علیه از طریق پرونده سوابق کیفری او تأکید کرده است. اگر محکوم علیه سابقه دار نباشد، قاضی می‌تواند مجازات سالب آزادی کوتاه مدت را با مجازات جامعی جایگزین کند. اما اگر خلاف آن ثابت شود، قاضی موظف است حکم به مجازات سالب آزادی کوتاه مدت صادر کند (عبید الشامسی، ۲۰۲۳: ۲۵۸). قانون اردن نیز به صراحت مقرر می‌دارد برای اعمال مجازات خدمات اجتماعی بر محکوم علیه، تنها دارا بودن شرایط لازم برای تعلیق اجرای مجازات کافی نیست، بلکه لازم است که وی سابقه محکومیت کیفری نداشته باشد. قانون اردن در الزامی کردن این شرط، هم‌مسیر با قوانین کشورهای دیگر است (الوریکات، ۲۰۲۴: ۴۴۳). در نظام حقوقی ایران برای مرتکبان جرایم غیر عمدی و جرایم عمدی دارای حداکثر مجازات قانونی سه ماه احراز فقدان سابقه محکومیت کیفری شرط نیست اما در جرایم عمدی که حداکثر مجازات قانونی آنها نود و یک روز تا یک سال حبس است، احراز عدم سابقه کیفری به شرح مواد ۶۶ و ۶۷ ق.م.ا الزامی است. همان گونه که قابل ملاحظه است در نظام حقوقی ایران بر خلاف دیگر نظام‌های حقوقی شرط فقدان سابقه کیفری در جرایم غیر عمدی به صورت کلی (چون طبق ماده ۲۵ ق.م.ا فقط محکومیت در جرایم عمدی مشمول مجازات تبعی می‌شود) و در برخی جرایم عمدی نادیده گرفته شده است.

۱-۲ سن محکوم علیه: در حقوق کشورهای اسلامی دیدگاه‌های متفاوتی در مورد اجرای خدمات جامعی بر بزرگسالان و همچنین نوجوانان اتخاذ شده است. برخی آن را محدود به بزرگسال و برخی هر دو گروه سنی را مشمول می‌دانند. مطابق مواد ۴۹ و ۵۰ ق.م.الجزایر، چنانچه سن مرتکب هنگام وقوع جرم کمتر از شانزده سال باشد قاضی ملزم است او را به اقدامات تأمینی تربیتی محکوم کند. بنابراین، نسبت به افراد شانزده سال به بالا جایگزین حبس اعمال می‌شود؛ زیرا حداقل سن کار در الجزایر طبق قانون کار شانزده سال است. البته قانونگذار حداکثر سن برای بهره‌مندی از مجازات جامعی را تعیین نکرده است، و بهتر است حداکثر سن تعیین شود. اکثر قضات تمایل دارند که جوانان بیشتر از دیگران مشمول خدمات جامعی شوند تا از همنشینی آنها با مجرمان خطرناک اجتناب شود و از معایب حبس کوتاه مدت

جلوگیری شود (شهاب، ۲۰۱۳: ۱۳۹). در امارات حداقل سن برای اعمال خدمات جامعی، هجده سال تعیین شده است (عبدالشامسی، ۲۰۲۳: ۲۵۸).

قانونگذار اردن در ماده دوم قانون اطفال و نوجوانان به تعریف سه گروه سنی «نوجوان»، «نوباوه» و «جوان» پرداخته و مقرر داشته است: «نوجوان»^۱ هرکس است که دوازده سالگی را تمام نکرده باشد. «نوباوه»^۲ کسی است که دوازده سالگی را تمام کرده اما پانزده سالگی را تمام نکرده باشد. «جوان»^۳ کسی است که پانزده سالگی را تمام کرده اما هجده سالگی را تمام نکرده باشد. مطابق این قانون در صورت ارتکاب جنحه توسط یک «نوباوه» (که حداقل سن او ۱۲ سال است)، یکی از تدابیر مندرج در ماده ۲۴ از جمله خدمات جامعی در مورد او اعمال می‌شود (خلف الظفیری، ۲۰۱۷: ۲۷۱).

در نظام حقوقی ایران علاوه بر بزرگسالان، مطابق بند «پ» و «ت» ماده ۸۹ ق.م.ا برای نوجوان ۱۵ تا ۱۸ سال خدمات عمومی رایگان پیش‌بینی شده است. بنابراین، حداقل سن قانونی برای اعمال خدمات جامعی ۱۵ سال است. نخستین پرسشی که مطرح می‌شود آن است که آیا خدمات عمومی رایگان مندرج در بند پ و ت ماده ۸۹ ق.م.ا دارای ماهیت مجازات اصلی است یا جایگزین حبس؟ به عبارت دیگر آیا ماهیت خدمات عام المنفعه برای نوجوانان و بزرگسالان یکسان است یا خیر. از یک سو این تدبیر در شمار مجازات‌های ماده ۱۴ ق.م.ا نیامده تا مجازات اصلی باشد و از سوی دیگر در ماده ۸۹ برای جرایم مستوجب تعزیر درجه ۵ و ۶ که علاوه بر مجازات حبس دارای کیفر جزای نقدی و شلاق است پیش‌بینی شده است و نمی‌توان گفت جایگزین حبس است. بنابراین، آیا می‌توان ماهیت مستثقلی برای آن قائل شد؟ دوم آن که آیا می‌توان مقررات عام فصل نهم ق.م.ا را در خصوص کیفرگزینی جرایم فصل دهم

^۱ الحدث

^۲ المراهق

^۳ الفتی

ق.م.ا اجرا نمود یا اینکه می‌بایست به قدر متیقن که همان ماده ۸۹ است اکتفا نمود؟ به عبارت دیگر، آیا خدمات عمومی رایگان فصل دهم ق.م.ا یک مقرر اختصاصی است و صرفاً به شرایط آن می‌بایست محدود شد یا اینکه با توجه به اصل مصالح عالیه کودکان، قاعده امکان اعمال نهادهای ارفاقی مادامیکه نص صریحی بر ممنوعیت آن وارد نگردیده، اصل تفسیر موسع قوانین ارفاقی و همچنین از اطلاق کلام مقنن می‌توان جاری بودن مقررات فصل نهم بر فصل دهم را برداشت نمود؟^۱

تفاوت در حداقل سن بهره‌مندی از خدمات جامعوی، بازتاب نگاه متفاوت قانونگذاران به زمان مناسب شروع مداخلات اصلاحی و میزان اعتماد آنان به ظرفیت بازاجتماعی شدن نوجوانان است. اردن با پذیرش این نهاد از سنین پایین‌تر، رویکردی مبتنی بر مداخله زودهنگام اصلاحی را برگزیده و تلاش کرده است از همان مراحل نخستین بزهکاری، از ابزارهای اجتماع‌محور به جای محرومیت از آزادی استفاده کند. در مقابل، امارات با تعیین حداقل سن هجده سال، رویکردی حمایتی‌تر اتخاذ کرده و با توجه به ماهیت خدمات عمومی به‌عنوان نوعی کار، آن را صرفاً برای افراد دارای رشد جسمی و اجتماعی کامل مناسب دانسته است. الجزایر نیز با تعیین حداقل سن شانزده سال و انطباق آن با حداقل سن قانونی اشتغال، میان الزامات حقوق کار و حقوق کیفری هماهنگی ایجاد کرده است. در حقوق ایران نیز هرچند اعمال خدمات جامعوی برای نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ سال پذیرفته شده است، اما ابهام در ماهیت حقوقی این نهاد نسبت به نوجوانان، مانع شکل‌گیری رویه‌ای منسجم در اجرای آن شده است.^۲

^۱ برخی نویسندگان ارفاق‌های قانون مجازات را به دو گونه منصوص و غیرمنصوص تقسیم کرده‌اند. و معتقدند که رهیافت‌های غیرمنصوص که قانونگذار به صراحت به آنها اشاره نکرده را با عنایت به عموماً ق.م.ا می‌توان در خصوص اطفال و نوجوانان اجرا نمود. (صبوری‌پور و موسوی، ۱۴۰۲: ۱۲۱)

^۲ جهت اطلاعات بیشتر در مورد الگوهای پاسخ‌دهی به بزهکاری اطفال و نوجوانان رجوع نمایید به:

۱-۳-۱ ابراز رضایت صریح محکوم علیه: حق بر خودآیینی^۱ و تعیین سرنوشت و کرامت انسانی موید اخذ رضایت از مجرم در هنگام تعیین کیفر است (فورچی بیگی، ۱۳۹۸: ۴۸۶). در واقع، خدمات جامعوی به عنوان یک مجازات، دارای ماهیت توافقی است که موافقت محکوم علیه را توجیه می کند تا مبادا خدمات اجتماعی به کاری اجباری تبدیل شود. علاوه بر این، تصور انجام کار در صورتی که وی از ابتدا راضی نباشد، ممکن نیست. با توجه به اهمیت این شرط، قانون اردن، کسب رضایت محکوم را مقرر کرده است. رویه قضایی این کشور نیز نشان می دهد که دادگاه های اردن همواره در حکم خود، به بیان صریح رضایت محکوم علیه برای انجام کار خدمات اجتماعی پایبند بوده اند (الوریکات، ۲۰۲۴: ۴۴۴). براساس بخش پایانی ماده ۵ مکرر ۱ الجزایر، مقام قضایی مکلف است قبل از صدور حکم به مجازات کار برای منافع عمومی، محکوم علیه را از حق او در پذیرش یا رد آن آگاه کند و این موضوع را در حکم قید نماید. در واقع، صدور این مجازات منوط به حضور محکوم علیه در جلسه صدور حکم و اعلام رضایت صریح او شده است، چرا که این مجازات مستلزم انجام کار به صورت داوطلبانه است و تضمین حسن اجرای آن تنها در صورت موافقت محکوم علیه امکانپذیر است (مبروک مقدم، ۲۰۱۱: ۲۰۶) (اوتانی، ۲۰۰۹: ۴۳۸). در رای شماره ۰۶۹۷۰۷۰ به تاریخ ۲۰۱۵/۹/۳۰ صادره از شعبه محکمه عالی الجزایر بر حضور متهم تاکید شده است. بنابراین چنانچه رای غیابی باشد یا محکوم حضور نداشته باشد، امکان صدور مجازات جامعوی غیرممکن است (لعیدی، ۲۰۲۰: ۳۴). با توجه به ماده ۱۲۰ قانون فدرال امارات متحده عربی، خدمات جامعوی بر اساس اراده

بازشناسی الگوهای نوین پاسخ دهی به بزهکاری اطفال و نوجوانان در حقوق انگلستان با نگاهی به حقوق ایران (۱۴۰۴)، علیپور کیوی، هدی؛ معظمی، شهلای؛ بشییری، تهمورث، فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی، دوره ۸، شماره ۲۶، ۱۹۴-۱۶۷.

^۱ جهت مطالعه رجوع کنید به همین منبع صص ۸-۴۷۷

محکوم علیه نیست یا توسط او درخواست نمی شود، بلکه قاضی به صورت خودکار و بدون درخواست محکوم علیه، به آن حکم می دهد (سیف الحمیدی، ۲۰۱۹: ۶۳). قانونگذار امارات با شرط رضایت محکوم علیه مخالفت کرده و در متن قانون مجازات تصریح کرده است که «تدبیر خدمات اجتماعی تابع اراده محکوم علیه نیست، زیرا این تدبیر به عنوان گونه ای از ضمانت اجرای کیفری، اجرای آن منوط به موافقت محکوم علیه نیست (عبید الشامسی، ۲۰۲۳: ۲۵۹).

در حقوق ایران برای اعمال خدمات جامعه‌ی مطابق تبصره ۳ ماده ۸۴ رضایت بزهکار الزامی است اما چنانچه خدمات عمومی رایگان به عنوان یکی از مجازات های نوجوانان در جرایم تعزیری (بند پ و ت ماده ۸۹) به کار رود، به اخذ رضایت بزهکار تصریح نشده است. ممکن است در یک نگاه گفته شود چون در این دو بند کیفر اصلی است، رضایت بزهکار لازم نیست. از سوی دیگر با توجه به اطلاق بند «ب» ماده ۱ آیین نامه اجرایی ماده ۷۹ و همچنین ماده ۱۶ آیین نامه راجع به نحوه اجرای مجازات های تکمیلی موضوع ماده ۲۳ ق.م.ا مصوب ۱۳۹۳، اخذ رضایت بزهکار در دو مورد مذکور نیز الزامی است. همچنین وقتی برای بزرگسالان اخذ رضایت را الزامی می دانیم به طریق اولی برای نوجوانان هم اجباری است چرا که توجه به حساسیت سنی این گروه، تاکید بر بازپروری و پرهیز از هرگونه برچسب زنی در موسسه پذیرنده اخذ رضایت را ضروری می کند. نظریه مشورتی شماره ۷/۹۸۱۶۴۰ مورخ ۱۳۹۸/۱۲/۶ بیانگر کسب رضایت نوجوان است. با این وصف، رویه قضایی حاکی از عدم کسب رضایت بزهکار نوجوان است. در یکی از پرونده های مطالعه شده با توجه به عدم حضور متهم و ولی قهری در تمامی مراحل تحقیقات مقدماتی و دادرسی، در خصوص جنبه عمومی بزه حکم به محکومیت متهم به انجام ۱۸۰ ساعت خدمات عمومی رایگان از نوع نظافت معابر و پارک های تحت نظارت شهرداری صادر گردیده بی آنکه رضایت بزهکار کسب شود.

بنابراین رویکرد کشورهای اسلامی منتخب در اخذ رضایت متفاوت است. قانونگذار امارات با تلقی خدمات عمومی به عنوان یک ضمانت اجرای کیفری الزام آور، اراده محکوم علیه را در

اعمال آن بی تأثیر دانسته و اولویت را به اقتدار قضایی و اجرای حکم داده است. این رویکرد با فلسفه جایگزین‌های حبس که بر رضایت، مسئولیت‌پذیری و اصلاح داوطلبانه استوار است، همخوانی کامل ندارد و حتی ممکن است در عمل، کیفیت اجرای خدمات عمومی و میزان موفقیت آن در بازپروری محکوم را کاهش دهد. چالش اصلی حقوق ایران در زمینه رضایت نوجوانان، صرفاً فقدان حکم صریح قانونی نیست، بلکه ناشی از ابهام در ماهیت خدمات عمومی رایگان به عنوان مجازات یا جایگزین حبس است؛ ابهامی که تعیین لزوم یا عدم لزوم کسب رضایت محکوم علیه را دشوار ساخته است.

۲-۱. ضوابط حاکم بر جرم

در این گفتار ضوابط ناظر بر جرم ارتكابی مشمول جایگزین حبس از این جهت که مدت مجازات قانونی چه میزان باشد، آیا مجازات قضایی نیز ملاک است و همچنین مدت مجازات جامعی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۱-۱. مجازات قانونی جرم: بدیهی است که غالباً مجازات‌های جامعی جایگزین مجازات سالب آزادی کوتاه مدت از نوع حبس می‌باشد. پرسش قابل طرح آن است که مدت مجازات قانونی چقدر باید باشد تا خدمات جامعی را بتوان جایگزین حبس کرد؟

در بیشتر نظام‌های حقوقی مجازات خدمات جامعی در جرایم از نوع جنحه اجرا می‌شود اما مدت این مجازات در نظام‌های حقوقی متفاوت است. ماده ۵ مکرر ۱ ق. م. الجزایر شرط کرده است که مجازات قانونی حبس مقرر برای فعل ارتكابی توسط مرتکب نباید از سه سال تجاوز کند تا قاضی بتواند خدمات جامعی را صادر نماید. هدف قانونگذار در اینجا، امکان جایگزینی مجازات حبس با مجازات خدمات جامعی است که مختص جرائم سبک می‌باشد و نه جرائم دیگر. بر این اساس، در راستای تبیین قلمرو مجازات جامعی در

قانون الجزایر با مراجعه به متن ماده ۵ ق.م الجزایر درمی یابیم که قانونگذار کلیه مجازات های اصلی در موارد جنایت (جرائم سنگین) را به دلیل اینکه مجازات آنها بیش از پنج سال حبس است، از شمول خدمات جامعوی خارج کرده است. همچنین، جرایم از نوع جنحه که مجازات آنها بیش از سه سال حبس است نیز مستثنی شده اند. با بررسی ماده ۵ قانون مذکور درمی یابیم که حوزه اعمال خدمات جامعوی شامل جرایم از نوع جنحه و مخالفه می شود که شامل موارد زیر است: ۱. کلیه مجازات های اصلی در مواد مربوط به مخالفات. ۲. مجازات های اصلی در مواد مربوط به جنحه که مجازات آنها تا سه سال حبس است. ۳. مجازات های اصلی در مواد مربوط به جنح مرتبط با اعمالی که به عنوان جنایت توصیف شده اند و در صلاحیت دادگاه جنایی (محکمه الجنایات) قرار دارند، که مجازات آنها از سه سال تجاوز نمی کند و در ماده (۲۴۸) قانون آیین دادرسی کیفری الجزایر به آنها اشاره شده است. مطابق قانون اصلاح شده، عدم تجاوز مدت مجازات صادر شده از یک سال حبس قطعی برای جایگزین نمودن با خدمات جامعوی ضروری است و هر مجازاتی که بیش از این مدت باشد، قابل جایگزینی با مجازات جایگزین نخواهد بود (محمدی بوزینه، ۲۰۱۵: ۵-۸۴). بنابراین در حقوق الجزایر، علاوه بر مجازات قانونی (تا سه سال حبس)، مجازات قضایی (تا یک سال حبس) هم ملاک است. جرایمی همچون توهین به مامور دولت (ماده ۱۴۴)، تکدی گری (ماده ۱۹۵)، رها کردن کودکان و افراد ناتوان (ماده ۳۴۱)، جرم ترک خانواده و ... مشمول جایگزین ها نمی شوند زیرا فاقد محدودیت مقرر بر مجازات قانونی هستند. به عقیده برخی حقوقدانان این ایراد به مقنن الجزایر وارد است که برخی جرایم اگرچه خطرناک نیستند اما صرفاً به دلیل اینکه دارای مجازات حبس پنج سال هستند، صدور حکم به خدمات جامعوی ممنوع است. در واقع، توجه به حداکثر مجازات قانونی در صدور حکم به خدمات جامعوی ایجادکننده محدودیت برای قاضی است (سماعیل، ۲۰۱۳: ۵۵). در رای شماره ۱۰۵۸۴۵۸ به تاریخ ۲۰۱۸/۶/۲۸ محکمه عالی الجزایر بر لزوم رعایت شرط مقرر در ماده ۵ مکرر ۱ قانون مجازات الجزایر مبنی بر اینکه

مجازات قانونی جرم ارتكابی نباید از سه سال حبس تجاوز کند، تأکید کرده است. و رای صادره را به دلیل عدم رعایت این شرط قانونی نقض کرده است.^۱

مطابق ماده ۱۱۱ قانون مجازات امارات خدمات جامعی تنها در مورد جنحه صادر می‌شود و این مجازات جایگزین حبس حداکثر تا شش ماه یا جزای نقدی است. مطابق ماده ۹۸ قانون مذکور، در مواردی که برای یک جرم جنایت، عذر مخففه وجود داشته باشد و مجازات آن به حبس تقلیل یابد، قاضی نمی‌تواند مجازات حبس را با خدمات جامعی جایگزین کند؛^۲ رویکرد اتخاذ شده شبیه ماده ۷۳ ق.م.ا ایران است که در ماده ۷۳ ق.م.ا (تخفیف مجازات به کمتر از یک سال در جرایم دارای مجازات قانونی بیش از یک سال حبس) چنین ممنوعیتی مانند امارات مقرر شده ولی با توجه به تبصره ماده ۳۷ ق.م.ا ایران، می‌بایست قائل به نسخ ماده مذکور در حقوق کیفری ایران شد. قانون امارات اعمال مجازات خدمات اجتماعی را در مواد ۳۹ تا ۴۱ (بند ۱) قانون مبارزه با مواد مخدر در مورد متهم، یا جزای نقدی که از ده هزار درهم تجاوز نکند، مجاز شمرده است. این موارد شامل جنحه‌های مربوط به مصرف مواد مخدر، حمل، نگهداری و در اختیار داشتن مواد مخدر به قصد مصرف می‌شود (عبیدالله‌شام‌سی، ۲۰۲۳: ۲۶۰).

قانون اردن اعمال مجازات‌های جایگزین مجازات‌های سالب آزادی را علاوه بر جنحه به جنایت نیز تسری داده است، زیرا در ماده ۵۴ مکرر به صورت مطلق آمده است که مجازات از یک سال تجاوز نکند. به کارگیری عملی خدمات جامعی در جنایت امکانپذیر

^۱ در این پرونده اتهام مرتکب طبق ماده ۳۲۶ قانون مجازات دارای مجازات یک تا پنج سال حبس بوده و دادگاه بدوی به کار جامعی وی را محکوم کرده است.

<https://coursupreme.dz/decision/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B1-%D8%B1%D9%82%D9%85-1058458%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A4%D8%B1%D8%AE-%D9%81%D9%8A-28-06-2018/>

^۲ مطابق متن ماده ۹۸ چنانچه اعدام به حبس ابد یا حبس موقت یا حبس دارای حداقل یک سال حبس تقلیل یابد..... مجازات جایگزین اعمال نمی‌شود.

نیست مگر آنکه حد ادنای مجازات جنایت، حبس با اعمال شاقه موقت (سه سال) باشد (محاسنه، ۲۰۲۲: ۹۳).^۱ این نظام حقوقی در مورد جایگزینی خدمات اجتماعی نسبت به عدم پرداخت جزای نقدی ساکت است. این مساله مورد انتقاد است زیرا با توجه به اینکه در این نظام حقوقی هنوز نظام تقسیط جزای نقدی و تاخیر در پرداخت آن به رسمیت شناخته نشده است، عدم پرداخت این مجازات موجبات بازگشت به محرومیت از آزادی و آسیب‌های آن را به همراه خواهد داشت.^۲

بنابراین، مقایسه نظام‌های حقوقی مذکور بیانگر آن است که قانون الجزایر نیز جایگزینی خدمات جامعی با جزای نقدی را پیش‌بینی نکرده و از این نظر با قانون اردن همسو است. با این حال، قانون امارات رویکردی متفاوت در پیش گرفته و طبق ماده ۱۲۰ مکرر ق.م، اجازه این جایگزینی را صراحتاً مقرر داشته است. به موجب این ماده، حکم به خدمات عمومی تنها در موارد جنحه صادر می‌شود و به عنوان جایگزین مجازات حبس تا شش ماه یا جزای نقدی عمل می‌کند. بدون تردید گنجاندن خدمات عمومی به عنوان جایگزین جزای نقدی در این قانون رویکردی مطلوب است، چه به دلیل تناسب آن با شرایط مجرم و جرم، و چه به دلیل ناتوانی محکوم‌علیه در پرداخت جزای نقدی (الوریکات، ۲۰۲۴: ۳۱-۴۳۰). این رویکرد با ملاحظات نوین سیاست کیفری در زمینه محدود کردن مجازات حبس کوتاه‌مدت در راستای اصلاح و بازپروری مجرم نیز همراستاست.

^۱ در مورد به کارگیری خدمات جامعی نسبت به جنایت نیز تعلیق مجازات باید صورت گیرد. برای تعلیق اجرا باید گذشت شخص شاکی وجود داشته باشد تا مجازات کاهش یابد و نباید مجازات از یک سال تجاوز کند. مجازات‌های جنایی وجود دارند که دادگاه نمی‌تواند آن‌ها را به یک سال کاهش دهد، مانند جرم آتش‌افروزی که در ماده (۳۳۸) قانون مجازات اردن به آن اشاره شده است، که حداقل مجازات آن هفت سال است. اگر گذشت شاکی صورت گیرد، مجازات به یک سوم آن کاهش می‌یابد و به یک سال کاهش نمی‌یابد.

^۲ ماده ۳۰۸ قانون آیین دادرسی کیفری امارات این امر را به رسمیت شناخته است.

در نظام حقوقی ایران جایگزین‌های حبس از جمله خدمات عمومی رایگان به دو گونه الزامی و اختیاری تقسیم شده است. برای جرایم غیر عمد تا دو سال حبس و برای جرایم عمد دارای مجازات تا سه ماه حبس الزامی است. برای جرایم دارای مجازات نود و یک روز تا شش ماه حبس با رعایت شرایط مقرر در ماده ۶۶ الزامی است؛ برای جرایم عمدی دارای مجازات بیش از شش ماه تا یک سال حبس با رعایت شرایط مقرر در ماده ۶۶ اختیاری است. برخی نویسندگان بر محدود بودن گستره عناوین مجرمانه مشمول مجازات‌های جایگزین حبس نظر دارند. جرایم کم اهمیت‌تر و مجرمینی هستند که از جانب آنها جامعه خطری را احساس نمی‌کند، لزومی برای سلب آزادی آنها نیست و قانونگذار می‌توانست این محدوده را وسعت دهد (کوره‌پز، فرجیها و پارسا، ۱۴۰۰: ۲۲۱).^۱ در مورد اینکه می‌توان خدمات جامعه‌ی را جایگزین جزای نقدی نمود، طبق ماده ۵۲۹ ق.آ.دک جواب مثبت است اما پیش‌بینی ماده مذکور به عنوان آخرین راه حل و در صورت تحقق مراحل مذکور در ماده (فروش اموال محکوم و چنانچه امکانپذیر نباشد با توقیف بخشی از حقوق و در غیر این صورت تقسیط جزای نقدی) در نظر گرفته شده است و چنانچه سه مرحله قبل امکانپذیر نباشد، در جزای نقدی تا پانزده میلیون ریال، هر سی هزار ریال به به یک ساعت انجام خدمات عمومی رایگان تبدیل می‌شود. بنابراین، عدم پرداخت جزای نقدی تا سقف مشخصی از موجبات جایگزینی خدمات عمومی است و خدمات عمومی نه به عنوان اولین جایگزین جزای نقدی بلکه به عنوان آخرین چاره پیش‌بینی شده است. مقایسه نظام‌های حقوقی مورد مطالعه نشان می‌دهد که قانونگذاران الجزایر، امارات و اردن با محدود کردن این نهاد به جرایم کم‌اهمیت یا حبس‌های کوتاه‌مدت، بر این دیدگاه استوارند که خدمات عمومی باید عمده‌تاً در قبال بزهکاران کم‌خطر اعمال شود و از این رو، شدت جرم را مهم‌ترین معیار تعیین قلمرو آن قرار داده‌اند. در مقابل، حقوق ایران با

^۱ نویسندگان مذکور اشاره می‌کنند باتوجه به اینکه مرتکبان جرایم مواد مخدر عمده جمعیت کیفری زندان را تشکیل داده و باتوجه به اینکه این افراد در بیشتر موارد به شلاق محکوم می‌شوند، شرط عدم محکومیت قطعی به شلاق تعزیری مقرر در بند الف ماده ۶۶ و ماده ۶۷ ق.م.ا مرادف با عدم شمول عمده مرتکبات جرائم سبک از محدوده جایگزین‌های حبس است. (همان: ۲۲۱)

گسترش دامنه جرایم مشمول جایگزین حبس، به‌ویژه در برخی جرایم غیر عمد، انعطاف بیشتری در بهره‌گیری از این نهاد نشان داده است. با این حال، توجه صرف به میزان مجازات قانونی کافی نیست بلکه ارزیابی اوضاع و احوال شخصی مرتکب و قابلیت اصلاح وی ضروری است. از این‌رو، تلفیق معیار شدت جرم با ویژگی‌های شخصی محکوم‌علیه موجب می‌شود ضمن حفظ امنیت عمومی، اهداف فردی‌سازی مجازات و بازاجتماعی‌کردن بزهکار نیز بهتر تأمین شود.

۱-۲-۲. مدت مجازات قضایی: در نظام حقوقی الجزایر مجازات صادرشده نباید بیش از یک سال حبس اجرایی با شد، اما اگر تعلیق شده با شد یا بیش از یک سال حبس با شد، مشمول جایگزین حبس نمی‌شود. طبق بند اول بخشنامه وزارتی الجزایر^۱، اگر بخشی از مجازات صادر شده تعلیق شده باشد و بخش دیگر تعلیق نشده باشد، در صورت تحقق جمیع شروط می‌توان آن بخش تعلیق نشده را با خدمات جامعوی جایگزین کرد. قانون امارات برای حبس حداکثر تا شش ماه مجازات جامعوی را تعیین کرده است. قانون اردن جایگزینی خدمات جامعوی را به عنوان یک مجازات مستقل نپذیرفته است، بلکه اجرای خدمات جامعوی را تنها در چارچوب تعلیق اجرای مجازات پذیرفته است. این بدان معناست که کارهای خدمات عمومی در محدوده مدت مجازات معلق‌الاجرا تعیین می‌شود که برای مجازات حبس طبق ماده ۵۴ مکرر قانون مجازات اردن، یک سال است. قاضی در مورد تحقق شرایط تعلیق اجرای مجازات تحقیق می‌کند تا بتواند شایستگی مجرم برای بهره‌مندی از خدمات عمومی در چارچوب تعلیق اجرای مجازات را تعیین کند. این امر تنها برای کسی میسر است که با توجه به شرایط دعوی و وضعیت شخصی مرتکب جرم، مستحق آن باشد (الوریکات، ۲۰۲۴: ۴۶). رویکرد اردن که خدمات جامعوی را در چارچوب تعلیق اجرای مجازات پیش‌بینی کرده، بیانگر آن است که این

^۱ المنشور الوزاری رقم ۰۲ المورخ ۲۰۰۹/۴/۲۱

نهاد را بیش از آنکه جایگزین مستقلی برای حبس بدانند، ابزاری برای تقویت سیاست اصلاح و بازپروری محکومان تلقی می‌کند.^۱ در حقوق ایران ملاک تعیین جایگزین‌های حبس، مجازات قانونی جرم ارتكابی است و مجازات قضایی اصولاً جایگاهی ندارد مگر در مورد تبصره الحاقی ماده ۳۷ ق.ا.م.ا.^۲ همچنین در حقوق ایران خدمات جامعوی برخلاف حقوق اردن نه در قالب مجازات موخر بر تعلیق کیفر بلکه به عنوان یک مجازات مستقل شناخته شده است و در صورتی که بخشی از کیفر تعلیق شده باشد هم قابل اعمال است. به نظر می‌رسد اتخاذ رویکردی میانه، بدین گونه که در کنار مجازات قانونی، مجازات قضایی هم در حدودی مشخص مورد توجه قرار گیرد، ضمن حفظ اصل قانونی بودن، امکان تحقق مطلوب اصل فردی‌سازی کیفر را نیز فراهم می‌سازد. ایجاد تعادل میان امنیت حقوقی ناشی از معیار قانونی و عدالت فردی ناشی از معیار قضایی، مورد تاکید است.

۱-۲-۳. مدت زمان مجازات جامعوی

با توجه به رویکرد غالب در فقه و قانون که ماهیت خدمات جامعوی مجازات محسوب می‌شود، اصل قانونمندی و حمایت از حقوق و آزادی‌ها مقتضی آن است که مجازات‌ها از پیش در متن قانون تصریح شوند. از اینرو حداقل و حداکثر مجازات‌های جامعوی می‌بایست در متن قانون تعیین شود. بند دوم ماده ۵ مکرر ۱ قانون مجازات الجزائر، اعمال مجازات جایگزین در

^۱ در رای شماره ۴۴۹۰/۲۰۲۲ به تاریخ ۱۵/۲/۲۰۲۳ محکمه تمیز اردن، قابلیت اعمال جایگزین‌های مجازات سالب آزادی را حتی پس از قطعی شدن حکم در صورت تحقق شرایط ماده ۲۵ مکرر به رسمیت شناخته است. (بنی طه و مصلح، ۲۰۲۳: ۱۶)

^۲ چنانچه در اجرای مقررات این ماده یا سایر مقرراتی که به موجب آن مجازات تخفیف می‌یابد، حکم به حبس کمتر از نود و یک روز صادر شود، به مجازات جایگزین مربوط تبدیل می‌شود.

مدت ۱۸ ماه به شرط اینکه بیش از ۶۰۰ ساعت در مجموع نباشد را مقرر نموده است. محکوم علیه موظف است بدون دریافت حق الزحمه خدمات عام المنفعه را انجام دهد. حداقل ۴۰ ساعت و حداکثر ۶۰۰ ساعت برای خدمات جامعوی مقرر شده که با محاسبه دو ساعت به ازای هر روز حبس، در حداکثر هجده ماه باید انجام شود. در مورد افراد بالغ کمتر از ۱۸ سال که در زمان ارتکاب عمل مجرمانه سن آنها شانزده سال یا بیشتر بوده ولی از هجده سال تجاوز نکرده باشد، مجازات جامعوی، حداقل ۲۰ ساعت و حداکثر ۳۰۰ ساعت قابل تعیین است که می بایست در حداکثر ۱۸ ماه انجام شود. بنابراین قانونگذار الجزایری حداقل و حداکثر ساعات کار برای بازه سنی ۱۶ تا ۱۸ را به نصف کاهش داده است و این قاعده قانونی در ماده ۵۰ از قانون مجازات الجزایر بیان شده است (دریاس، ۲۰۱۱: ۱۵۲).

قانون امارات حداکثر سه ماه برای مدت خدمات جامعوی تعیین کرده بدون آنکه حداقل و حداکثر ساعت کار را تعیین نماید. در واقع تعیین ساعت در اختیار قاضی است. این امر مورد انتقاد است زیرا عدم تعیین مدت خلاف اصل قانونمندی و حقوق مرتکب است. در واقع، تصریح قانونگذار به مدت زمان سه ماه، صرفاً حداکثر مدت اجرای تدبیر را مشخص می کند، اما روشن نمی سازد که محکوم علیه در این بازه زمانی دقیقاً چه میزان کار باید انجام دهد و نسبت میان شدت مجازات اصلی و میزان خدمت اجتماعی چگونه تعیین می شود. این ابهام می تواند موجب تفاوت در میزان تکلیف محکومان در وضعیت های مشابه و دشواری نظارت بر اجرای حکم شود. بنابراین، مناسب تر آن است که قانونگذار در کنار تعیین سقف زمانی، حداقل و حداکثر ساعت خدمت، نحوه توزیع ساعات در طول دوره اجرا و معیار تبدیل مجازات اصلی به ساعات خدمت اجتماعی را نیز به صورت روشن تعیین کند (الحمدادی و النوايسه، ۲۰۲۳: ۲۴۳).

ماده ۵۴ مکرر قانون مجازات اردن، مجازات خدمات عمومی را در چارچوب تعلیق اجرای مجازات پیش بینی کرده و به دادگاه اجازه داده است آن را برای محکومان که

مرتکب جنایت یا جنحه شده‌اند و مدت حبس آنان حداکثر یک سال بوده و اجرای آن معلق شده است، اعمال کند. مدت الزام به کار خدمات عمومی برای مجرمان بزرگسال بین ۲۰۰ تا ۴۰۰ ساعت تعیین شده است. دادگاه در تعیین مدت کار بین این دو بازه زمانی، با توجه به وضعیت شخصی مجرم و شرایط جرم ارتكابی، به صورت مناسب تصمیم‌گیری کند (الوریكات، ۲۰۲۴: ۵۱-۵۰). رویکرد قانون اردن، عدم تعیین مدت ساعت کاری برای گروه مجرمین جوان زیر سن قانونی^۱ است، اگرچه حداکثر مدت زمان اجرای آن را یک سال تعیین کرده است. این رویکرد مورد انتقاد است، زیرا اصل قانونی بودن مستلزم تعیین مدت برای حمایت از حقوق و آزادی‌های جوانان است (خلف الظفیری، ۲۰۱۷: ۲۷۸) و همچنین در این نظام حقوقی بر تعداد ساعات روزانه خدمات جامعوی تصریح نشده است.

در حقوق ایران بر اساس شدت مجازات جرم ارتكابی مندرج در ماده ۸۳ ق.م.ا، میزان خدمات جامعوی از دویست و هفتاد ساعت تا دو هزار و صد و شصت ساعت متغیر است. ساعات ارایه خدمت عمومی برای افراد شاغل بیش از چهار ساعت و برای افراد غیرشاغل بیش از هشت ساعت در روز نیست. در مورد نوجوانان مرتکب جرم تعزیری درجه پنج، ۱۸۰ تا ۷۲۰ ساعت و در مورد تعزیر درجه شش آنان، ۶۰ تا ۱۸۰ ساعت خدمات عمومی رایگان پیش‌بینی شده است. همچنین ساعات ارائه خدمات جامعوی بیش از چهار ساعت در روز نیست.

بررسی مذکور دلالت بر آن دارد که در حقوق الجزایر، تعیین حداقل و حداکثر ساعات خدمت، مدت اجرای آن و حتی کاهش میزان ساعات برای افراد ۱۶ تا ۱۸ سال، بیانگر رویکرد حمایتی و مبتنی بر تضمین حقوق محکوم‌علیه است. در مقابل، حقوق امارات با تعیین حداکثر مدت اجرای خدمات عمومی و واگذاری تعیین میزان ساعات کار به قاضی، اختیار قضایی بیشتری ایجاد کرده است؛ هرچند فقدان حداقل و حداکثر ساعات کار می‌تواند با اصل قانونی بودن

^۱ طائفة الجانحين من الاحداث

مجازات‌ها و ضرورت پیش‌بینی‌پذیری کیفر تعارض داشته باشد. در حقوق اردن، سکوت قانونگذار درباره میزان ساعات خدمات عمومی برای نوجوانان، با فلسفه حمایت افتراقی از این گروه سنی آسیب‌پذیر سازگار نیست.

۱-۲-۴. **تبعیت مجازات جامعوی از مقررات تامین اجتماعی:** قانون اردن متن صریحی که اجازه دهد محکوم به خدمات عمومی تابع احکام قانون تأمین اجتماعی شود را شامل نمی‌شود و قانون امارات نیز در این رویکرد با آن همراه است. در حالیکه در ماده ۵ مکرر ۱ قانون مجازات الجزایر به این موضوع پرداخته شده است. وجود متن قانونی بر اجرای مقررات تامین اجتماعی، تامین‌کننده امنیت و حمایت قانونی از محکوم در برابر حوادث ناشی از کار است (الوریقات، ۲۰۲۴: ۴۴۹). حقوق ایران نسبت به نظام‌های مورد بررسی، حمایت تقنینی صریح‌تری را در تبصره ۲ ماده ۸۴ ق.م.ا و ماده ۱۳ آیین‌نامه اجرایی ماده ۷۹ ق.م.ا پیش‌بینی کرده است. در خصوص مسئولیت نهادهای پذیرنده به بیمه کردن و مسئولیت جبران آسیب‌های ناشی از کار در مورد محکومان به انجام خدمات عمومی رایگان ابهام وجود دارد. برخی چنین خدماتی را مشمول قواعد کلی حقوق کار ندانسته و معتقد هستند عنوان کارفرما بر نهاد پذیرنده صدق نمی‌کند چون فرد محکوم دستمزد دریافت نمی‌کند. در مقابل طبق نظری دیگر، باید نهاد پذیرنده را مشمول قواعد کلی قانون کار و بیمه و دانست (موذن‌زادگان و متین پارسا، ۱۴۰۰: ۳۶۵). ماده ۳۳ از آیین‌نامه «نحوه اجرای قرار تعلیق اجرای مجازات، آزادی مشروط، قرار تعویق صدور حکم، نظام نیمه آزادی و آزادی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی و جایگزین‌های حبس» مصوب ۱۳۹۸ مقرر نموده: «دستگاه‌های پذیرنده مکلفند حسب نوع خدمت عمومی رایگان نسبت به پیش‌بینی جبران زیان‌های ناشی از حوادث کار برای محکوم‌علیه، مشروط به اینکه ناشی از تقصیر وی نباشد، اقدامات لازم را به عمل آورند».

باتوجه به اینکه خدمات جامعوی در مرحله اجرا مشابه فعالیت کاری است و یک نوع کار محسوب می‌شود، ضرورت توجه به مقررات تامین اجتماعی در راستای حمایت از حقوق محکومان و شفاف‌سازی تقنینی در این راستا اجتناب‌ناپذیر است.

۲- الزامات شکلی حاکم بر صدور حکم به تدبیر خدمات جامعوی

اجرای خدمات جامعوی مستلزم مجموعه‌ای از اقدامات و دخالت نهادها و مقامات قضایی متعدد است که از زمان صدور حکم یا تصمیم مرجع قضایی صالح آغاز شده و تا خاتمه اجرای مجازات ادامه می‌یابد. درواقع، خدمات جامعوی جلوه بارزی از سیاست جنایی مشارکتی است که مستلزم همکاری جامعه و موسسات پذیرنده با دستگاه قضایی است. در این گفتار نقش مقامات قضایی و موسسه مجری به اختصار مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۱. مقامات قضایی مداخله کننده در خدمات جامعوی

۲-۱-۱ قاضی صادرکننده رای

نخست، این تدبیر باید از سوی مرجع قضایی صالح صادر شود. دوم، قاضی هنگام صدور خدمات جامعوی باید مجموعه‌ای از شرایط شکلی را رعایت کند، مانند لزوم بررسی شخصیت محکوم علیه و همچنین شرایط مربوط به حکم یا تصمیم قضایی. قاضی می‌بایست شناختی نسبت به محکوم قبل از انجام کار محول شده، به دست آورد. از جمله شناخت شخصیت محکوم، شرایط خانوادگی و شغلی، رفتار او، زیرا شناخت کافی میزان توانایی محکوم از نظر ذهنی و رفتاری برای انجام خدمات جامعوی را بدون آسیب به جامعه آشکار می‌کند (لونی، ۲۰۲۳: ۲۳۸).^۱

^۱ در ماده ۶ این نامه اجرایی ماده ۷۹ ق.م.ا به این موضوع تصریح شده است.

نکته دیگر آگاهی سازی محکوم و تفهیم تخلف از مفاد حکم توسط مقام قضایی است. قانون اردن، قاضی را ملزم نکرده است که هنگام محکوم کردن متهم به تعلیق اجرای مجازات همراه با الزام به خدمات جامعوی، او را از پیامدهای ناشی از تخلف از شرایط آن یا طفره رفتن از انجام کار محول شده یا عدم اجرای آن، اخطار دهد - بر خلاف برخی قوانین مانند امارات (الوریکات، ۲۰۲۴: ۴۵۶). همچنین مطابق ماده ۵ مکرر ۲ الجزایر قاضی ملزم است به محکوم تخلف از تعهدات ناشی از اجرای کار را هشدار دهد. در ایران نیز طبق تبصره ماده ۸۱ چنین الزامی پیش‌بینی شده است.

۲-۱-۲ دادستان و قاضی اجرای احکام

دادستانی نخستین نهادی است که نظارت بر اجرای احکام و تصمیمات قضایی قطعی از جمله مجازات‌ها را بر عهده دارد. نهادهای ذی‌ربط برای اجرای صحیح مجازات خدمات جامعوی می‌بایست گزارش‌های دوره‌ای در مورد عملکرد هر محکوم و میزان پایبندی او به انجام خدمت محوله ارائه دهند. از اینرو شاهد نقش نظارتی دادستان هستیم (عبیدالشمسی، ۲۰۲۳: ۲۶۲).

در الجزایر بخشنامه وزارتی شماره ۲ به تاریخ ۲۱ آوریل ۲۰۰۹، وظیفه اجرای خدمات جامعوی را به معاونان دادستان محول کرده است. نقش دادستان کل، انجام اقدامات مربوط به اجرای احکام قضایی و تصمیمات مربوط به خدمات عمومی رایگان است. نظارت بر عهده دادستان است. نقش دادستان کل عمدتاً بر ثبت مجازات در سابقه کیفری و همچنین اقدامات اجرایی خدمات جامعوی مبتنی است (معاش، ۲۰۱۶: ۲۴۱). در اردن نیز نقش دادستان قابل توجه است. چنانچه نسبت به رأی دادگاه صادرکننده حکم - که متضمن تعلیق اجرای مجازات محکوم‌علیه همراه با الزام او به کار برای خدمات جامعوی است - اعتراضی نداشته باشد، نسخه‌ای از رأی دادگاه و گزارش وضعیت اجتماعی محکوم را به قاضی اجرای احکام ارسال می‌نماید (الوریکات، ۲۰۲۴: ۴۵۷). ماده ۱۲۰ (مکرر ۱) امارات مقرر داشته: «خدمات جامعوی در مرجع یا مراجعی که دادستان کل یا فردی که به او از جانب دادستان تفویض اختیار شده است، اجرا می‌شود مطابق تصمیم مذکور در ماده ۱۲۰ این قانون، با هماهنگی با آن مرجع یا مراجع و

تحت نظارت دادستانی کل انجام می شود». در ماده ۴۹۵ ق.آ.دک ایران نیز بر نقش دادستان در اجرای احکام کیفری تصریح شده است. بنابراین در هر چهار کشور منتخب، دادستان و معاون او نقش اصلی در اجرا و نظارت بر کیفر و خدمات جامعوی را بر عهده دارند.

یکی دیگر از نهادهای مجری و نظارتی خدمات جامعوی، قاضی اجرای احکام است. به موجب ماده ۵ مکرر ۳ از ق.م.الجزایر، قاضی اجرای احکام کیفری وظیفه نظارت بر اجرای خدمات جامعوی و همچنین حل مشکلات اجرایی آن را بر عهده دارد. یافتن مؤسسه مناسب برای محکوم از جمله وظایف اصلی او در این زمینه محسوب می شود. وی می تواند اجرای خدمات جامعوی را به دلایل بهداشتی، خانوادگی یا اجتماعی به طور موقت متوقف سازد (مبروک مقدم، ۲۰۱۱: ۲۱۰). به محض اینکه معاون دادستان که مسئول پیگیری پرونده های خدمات جامعوی است پرونده را به قاضی اجرای احکام کیفری ارسال کند، وی محکوم علیه را به وسیله اخطاریه قضایی (احضاریه)^۱ احضار می کند تا در دفتر او حاضر شود. در همین احضاریه به محکوم علیه متذکر می شود که در صورت عدم حضور در تاریخ مشخص شده، مجازات جایگزین ملغی شده و مجازات حبس اصلی در مورد او اجرا خواهد شد. در صورت تبعیت محکوم علیه از احضاریه، قاضی اجرای احکام، اجرای مجازات را آغاز می کند. بدین ترتیب که هویت محکوم علیه را تأیید می کند، وضعیت اجتماعی او را بررسی می نماید و وی را برای تعیین وضعیت سلامتی اش نزد پزشک می فرستد. بر اساس این موارد، گزارشی شخصی و مشروحي حاوی کلیه اطلاعات تهیه می کند. سپس برای اجرای حکم یا رأی دایر بر مجازات خدمات جامعوی، اقدام به صدور قرار سپردن محکوم علیه به یک مؤسسه می نماید. در این قرار نوع کاری که محکوم علیه باید انجام دهد و ساعات کاری او را مشخص می کند و همچنین مدت زمانی که باید این کار در آن انجام شود و تعهداتی که بر عهده محکوم علیه است را معین می نماید. در قرار، به مؤسسه پذیرنده متذکر می شود هرگونه تخلف محکوم علیه از انجام تعهدات را فوراً به او اطلاع دهد. این قرار به دادستانی، محکوم علیه، مؤسسه پذیرنده و نیز اداره کل مسئول بازاجتماعی کردن محکومین^۲ ابلاغ می شود (سماعیل، ۲۰۱۳: ۶۰). در قانون اردن مطابق ماده ۳۵۳ ق.ا.دک، وظیفه اجرای احکام کیفری بر

^۱ استدعاء

^۲ المصلحة الخارجية المكلفة بإعادة ادماج المحبوسين اجتماعيا

عهده قاضی اجرای حکم است. در بند چهارم این ماده بر نظارت قاضی اجرای احکام بر مجازات جامعوی تصریح شده است. در امارات مطابق ماده ۱۲۰ مکرر ۲، مرجعی که خدمات جامعوی در آن اجرا می‌شود، گزارش مفصلی درباره عملکرد، رفتار، انضباط و میزان پایبندی محکوم‌علیه به انجام خدمتی که به عهده گذاشته شده است، به دادستانی کل ارسال می‌کند. در ایران تبصره ۴ ماده ۸۴ به توقیف یا تعلیق خدمات جامعوی، تبصره ماده ۸۱ ق.م.ا به تفهیم تخلف از مفاد حکم، ماده ۴۹۵ ق.آ.د.ک به اجرا آراء کیفری به دستور و تحت نظارت قاضی اجرای احکام و ماده ۸ آیین نامه اجرایی به معرفی فرد به نهاد پذیرنده دلالت دارد. کارآمدی خدمات جامعوی به وجود سازوکار قضایی منسجم در مرحله اجرا وابسته است. حقوق الجزایر با اعطای اختیارات گسترده‌تر به قاضی اجرای احکام در تعیین محل خدمت، نظارت مستمر، حل مشکلات اجرایی و توقف موقت اجرای مجازات، الگوی قضایی سازی اجرای خدمات جامعوی را برگزیده است؛ در حالی که سایر نظام‌های مورد مطالعه، به‌ویژه امارات، نقش پررنگ‌تری برای دادستان و نهادهای اجرایی قائل شده‌اند. هرچه نظارت قضایی بر اجرای خدمات عمومی بیشتر و مستمرتر باشد، امکان تحقق اهداف سیاست جنایی مبتنی بر اصلاح، بازپروری و کاهش بازگشت به جرم نیز افزایش خواهد یافت.

۲-۲ نهادهای مجری خدمات جامعوی

از ویژگی‌های تدبیر خدمات جامعوی آن است خدمتی که فرد انجام می‌دهد باید به نفع مؤسسات دولتی یا یکی از دستگاه‌های وابسته به آن باشد. قانونگذار امارات در ماده ۱۲۲ تصریح کرده است «اجرای خدمات اجتماعی در نهاد یا نهادهایی صورت می‌گیرد که با تصمیم وزیر دادگستری پس از توافق با وزیر کشور و منابع انسانی، یا با تصمیم رئیس مرجع قضایی

محلی تعیین می‌شوند.^۱ قانونگذار الجزایر شرط کرده است که مؤسسات پذیرنده محکوم‌علیه، مؤسسات عمومی باشند، خواه دارای ماهیت اداری یا اقتصادی، اما بخش خصوصی فاقد صلاحیت در این زمینه است. مؤسسه پذیرنده موظف است محکوم‌علیه را متناسب با صلاحیت‌های علمی‌اش به کار گیرد، به گونه‌ای که با شغل اصلی او تعارض نداشته باشد، چرا که قانونگذار ساعات کار پیوسته را شرط نکرده است (معاش، ۲۰۱۶: ۲۴۸). در مقایسه این دو کشور، قانون امارات دامنه نهادهای پذیرنده را علاوه بر اشخاص حقوقی عمومی، به اشخاص حقوقی خصوصی مانند انجمن‌ها گسترش داده است. گسترش نهادهای پذیرنده خدمات جامعی، بیانگر گذار از نگاه صرفاً کیفری به رویکرد سیاست جنایی مشارکتی است؛ زیرا اجرای مجازات دیگر تنها وظیفه دستگاه عدالت کیفری نیست، بلکه جامعه مدنی و نهادهای عمومی نیز در فرآیند اصلاح و بازاجتماعی کردن محکوم مشارکت می‌کنند قانون مجازات اردن نهادهای مخصوصی را در راستای اجرای مجازات خدمات عمومی تعیین نکرده است، بلکه انتخاب آنها بر عهده وزیر دادگستری گذاشته شده است که این انتخاب پس از پیشنهاد مدیر اجرای مجازات‌های جامعی^۲ در وزارت دادگستری بر اساس ماده ۶ الف از دستورالعمل وظایف مدیریتی (اجرایی) مجازات‌های جامعی^۳ سال ۲۰۱۸ انجام می‌شود. وزارت دادگستری با چندین نهاد و مؤسسه رسمی تفاهم‌نامه امضاء کرده است، پس از آنکه این نهادها توسط وزیر به رسمیت شناخته شدند، قادر خواهند بود جایگزین‌های جامعی را اجرا کنند.

• ^۱ در امارات مطابق آیین نامه تعیین مشاغل و محل‌های ارائه خدمات جامعی، این تدبیر در مراجع زیر اجرا می‌شود: مراجع دولتی و شهرداری، مدارس دولتی، بیمارستان‌های دولتی، خانه‌های سالمندان، مؤسسات نگهداری از معلولان، انجمن‌های خیریه و انجمن‌های دارای نفع عمومی، انجمن‌های حفاظت از محیط زیست، هر نهاد دیگری که در پی تحقق مصلحت عمومی باشد.

^۲ مدیر مدیریت العقوبات المجتمعية

^۳ تعليمات مهام مدیریت العقوبات المجتمعية

این نهادها عبارتند از وزارتخانه‌های: کار، کشاورزی، جوانان، اوقاف و امور و مقدسات اسلامی، آموزش و پرورش، بهداشت، و همچنین تعدادی از دانشگاه‌های رسمی از جمله: دانشگاه آل البیت، دانشگاه الحسین بن طلال، دانشگاه الطفيله، دانشگاه العقبه، دانشگاه علوم و تکنولوژی (الوریکات، ۲۰۲۴: ۴۸). در حقوق ایران براساس ماده ۴ آیین نامه اجرایی ماده ۷۹ ق.م.ا. نهادهای پذیرنده اعم از نهادهای دولتی و نهادهای عمومی غیردولتی است.

بررسی تطبیقی مقررات سه کشور نشان می‌دهد در نظام حقوقی الجزایر، با محدود کردن اجرای این تدبیر به مؤسسات عمومی، ماهیت حاکمیتی و نظارت دولتی بر اجرای مجازات مورد تأکید است؛ حقوق امارات با پذیرش برخی اشخاص حقوقی خصوصی واجد کارکرد عام‌المنفعه، رویکردی انعطاف‌پذیرتر اتخاذ کرده و مشارکت بیشتر جامعه مدنی را به رسمیت شناخته است. حقوق اردن نیز تلاش کرده است میان نظارت قضایی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های اجرایی نهادهای مختلف تعادل برقرار کند. حقوق ایران به نهادهای دولتی و عمومی غیردولتی تصریح کرده است که پیشنهاد می‌شود با حفظ نظارت قضایی و تعیین ضوابط دقیق، دامنه نهادهای پذیرنده را به مؤسسات غیرانتفاعی و انجمن‌های دارای کارکرد عام‌المنفعه نیز گسترش دهد.

۲-۳ ضمانت اجرای تخلف از خدمات جامعوی

در حقوق کشورهای اسلامی در صورت تخلف یا امتناع محکوم در اجرای خدمات جامعوی مقررات صریحی پیش بینی شده که مستلزم اجرای مجازات اصلی است. در این راستا، ماده ۵ مکرر ۴ ق.م. الجزایر مقرر می‌دارد: «در صورت تخلف محکوم علیه از تعهدات مترتب بر مجازات خدمات جامعوی بدون عذر موجه، قاضی اجرای کیفر، دادستان کل را برای اتخاذ اقدامات لازم جهت اجرای مجازات حبس محکوم مطلع می‌سازد.» ماده ۱۲۰ مکرر ۳ ق.م. امارات نیز با این رویه هم‌سو است و مقرر می‌دارد: «اگر محکوم علیه از الزامات ناشی از

اجرای خدمات عمومی تخلف کند، دادگاه باید به درخواست دادستان کل، حبس معادل مدت خدمت اجتماعی یا تکمیل مدت باقی مانده آن را مقرر نماید. در فرضی که خدمت اجتماعی جایگزین جزای نقدی شده باشد، با توجه به ماده ۱۳۰ قانون مجازات، امکان اعمال مجازات مقرر برای تخلف، از جمله جزای نقدی تا سقف پنج هزار درهم، وجود دارد. پراکندگی این احکام در مواد مختلف (ماده ۱۲۰ و ماده ۱۳۰)، ضرورت تصریح و تفکیک روشن ضمانت اجرای تخلف در هر دو فرض را نشان می‌دهد تا از ابهام در اجرای حکم و اعمال متفاوت مقررات جلوگیری شود (الحمدی و النویسه، ۲۰۲۳: ۸-۲۴۷).

در اردن ضمانت اجرای تخلف از تدبیر خدمات جامعه‌ی موجب لغو جایگزین حبس و اجرای حبس معلق می‌شود. این اقدام در دو حالت صورت می‌گیرد: حالت اول؛ نقض شرایط مندرج در ماده «۵۴ مکرر ۱/۲، ب» قانون مجازات، در صورتی که در طول مدت تعلیق، حکم حبس بیش از یک ماه برای جرمی که قبل یا بعد از دستور تعلیق اجرای مجازات مرتکب شده است، صادر شود. همچنین اگر در طول این مدت مشخص شود که پیش از دستور تعلیق اجرای مجازات، حکم حبس بیش از یک ماه علیه محکوم علیه صادر شده بود و دادگاه از آن اطلاع نداشته است. حالت دوم؛ نقض تعهدات ناشی از کار تحمیل شده از جانب محکوم علیه، خواه با عدم اجرای اصل کار، خواه با قصور در اجرای آن. در این حالت، مأمور ارتباط نهاد پذیرنده، اداره مجازات‌های جامعه‌ی را آگاه می‌کند. سپس، اداره مذکور، قاضی اجرای مجازات را مطلع می‌کند. قاضی اجرای مجازات، محکوم علیه را احضار و بر اساس یک گزارش جدید و وضعیت اجتماعی، نظر کتبی خود را درباره وضعیت او اعلام می‌کند. سپس او را به دادگاهی که حکم را صادر کرده است ارجاع می‌دهد.^۱ مقام قضایی پس از شنیدن اظهارات او، در صورت پذیرش عذر ارائه شده، می‌تواند نوع کار محول شده به او یا تعداد ساعات مقرر را تعدیل نماید. همچنین می‌تواند تعلیق اجرای مجازات را لغو و مجازات اصلی که قبلاً اجرای آن را معلق کرده بود، علیه او اجرا نماید. در این حالت، لغو تعلیق اجرای مجازات فقط به

^۱ المادة ۷/ب من تعليمات مهام مديرية العقوبات المجتمعية الاردنية لسنة ۲۰۱۸.

صورت کلی خواهد بود، زیرا قانون اردن لغو جزئی را به رسمیت نمی‌شناسد. این اقدام در حیطه اختیارات ذاتی دادگاه است و قاضی اجرای مجازات در این مورد هیچ دخالتی ندارد (الوریکات، ۲۰۲۴: ۶۶-۶۵).

در حقوق ایران ماده ۸۱ و ۸۲ ق.م.ا قابل توجه است. نظام حقوقی ایران بر خلاف سایر نظام‌های مورد بحث اجرای حبس را به عنوان اولین ضمانت اجرا تعیین نکرده بلکه در مرحله اول یک چهارم تا یک دوم به مجازات مورد حکم افزوده می‌شود و در صورت تکرار، مجازات اصلی اجرا می‌شود. راهکار قانونگذار ایران با فلسفه جایگزین‌های حبس که کاهش توصل به زندان است، سازگارتر است.

بررسی تطبیقی ضمانت اجرای تخلف از خدمات جامعوی بیانگر پیروی از دو الگوی متفاوت در نظام‌های حقوقی منتخب است. الگوی نخست بازتاب‌دهنده سیاست جنایی سختگیرانه در الجزایر و امارات است که اجرای فوری مجازات حبس را در صورت تخلف پیش‌بینی کرده‌اند. همچنین پیش‌بینی ضمانت اجرای واحد برای همه انواع عدم اجرای خدمات جامعوی (تاخیر در انجام، غیبت، اجرای ناقص، ایجاد مانع عمدی و ...) با اصل تناسب ناسازگار است. در مقابل، در ایران و اردن شاهد الگوی تدریجی و انعطاف‌پذیر هستیم. ایران با پیش‌بینی افزایش تدریجی مجازات و اجرای حبس تنها در صورت تکرار تخلف، از اصل تناسب و حداقل‌گرایی در توصل به سلب آزادی پیروی کرده است. رویکرد اردن در احضار محکوم علیه و تعدیل نوع کار یا ساعات خدمات جامعوی نشانگر آن است به اصل فردی‌سازی و تناسب واکنش کیفری توجه بیشتری شده است. هرچه بازگشت به حبس آسان‌تر باشد، احتمال ناموفق بودن این نهاد در تحقق اهداف خود بیشتر خواهد بود. کارآمدترین الگو آن است که ضمن حفظ ضمانت اجرای مؤثر برای مقابله با امتناع عمدی، میان انواع تخلفات تفکیک قائل شد و با پیش‌بینی واکنش‌های تدریجی و متناسب، بازگشت به حبس را به عنوان آخرین راهکار (آخرین چاره) مورد استفاده قرار داد.

نتیجه گیری

اندیشه حبس‌زدایی و به کارگیری جایگزین‌های حبس از جمله خدمات جامعوی در دهه‌های اخیر در نظام حقوق کیفری کشورهای اسلامی توسعه یافته است. اتخاذ این جایگزین‌ها در راستای منافع محکوم‌علیه و منافع دولت است. از یک سو، اصلاح و بازپروری محکوم علیه و بازگشت او به جامعه را فراهم می‌آورد و از سوی دیگر بار نظام عدالت کیفری را کاهش می‌دهد. مطالعه مقایسه‌ای کشورهای الجزایر، اردن و امارات بیانگر آن است که خدمات جامعوی در کشورهای مورد مطالعه از الگوی واحدی پیروی نمی‌کند. به گونه‌ای که در الجزایر عمدتاً به عنوان جایگزین حبس، در اردن در چارچوب تعلیق اجرای کیفر و در امارات با شرایط و قلمرو متفاوتی پیش‌بینی شده است. تفاوت‌ها حکایت از اتخاذ رویکردهای مختلف سیاست جنایی تقنینی در تعیین قلمرو، شرایط اعمال، نحوه اجرا و ضمانت اجرای تخلف از خدمات جامعوی است.

در حقوق ایران خدمات جامعوی از ظرفیت مطلوبی برای تحقق سیاست حبس‌زدایی برخوردار است. به لحاظ قلمرو جرایم ارتكابی حقوق ایران دارای رویکرد انبساطی است چرا که در جرایم غیر عمدی حتی اگر دارای مجازات بیش از دو سال حبس باشد می‌توان جایگزین را اعمال نمود و همچنین مجازات قضایی بر خلاف سایر کشورهای اسلامی ملاک نیست. افزون بر آن، در نظام حقوقی ایران بر خلاف دیگر نظام‌های حقوقی شرط فقدان سابقه کیفری در جرایم غیر عمدی به صورت کلی و در برخی جرایم عمدی نادیده گرفته شده است. به لحاظ تعیین ضمانت اجرا نیز سیاست جنایی تقنینی ایران دارای رویکرد ارفاقی و تدریجی است زیرا در صورت تخلف در مرتبه نخست، حبس اصلی جاری نمی‌شود بلکه به مدت جایگزین افزوده می‌شود. انتقاداتی به سیاست کیفری سایر کشورهای مورد مطالعه وارد است از جمله احترام به کرامت انسانی و پرهیز از کار اجباری کسب رضایت مرتکب را می‌طلبد که

در قانون امارات این امر نادیده گرفته شده است. در اردن حداقل سن مشمول خدمات جامعوی دوازده سال است که به لحاظ آموزه‌های جرم شناختی سن مناسبی برای ورود به فعالیت کاری نیست. قانون امارات حداقل و حداکثر ساعات کار را تعیین نکرده و به اختیار قاضی واگذار کرده است. همچنین اردن مدت ساعات کار برای گروه مجرمین جوان را تعیین نکرده و به قاضی سپرده است که با اصل قانونمندی در تعارض است. قانون اردن، قاضی را ملزم نکرده است که هنگام محکوم کردن متهم به تعلیق اجرای مجازات همراه با الزام به خدمات جامعوی، او را از پیامدهای ناشی از تخلف از شرایط آن یا طفره رفتن از انجام کار محول شده یا عدم اجرای آن، اخطار دهد؛ در حالی که آگاهی از حقوق قانونی خویش حق هر محکومی است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد نظام حقوقی ایران، در برخی ابعاد، از ظرفیت گسترده‌تری در زمینه پذیرش و اجرای خدمات جامعوی برخوردار است؛ با این وجود، با بهره‌گیری از نقاط قوت و کاستی‌های الگوهای مورد مطالعه و با توجه به ویژگی‌های نظام حقوقی ایران، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۱. پیش‌بینی خدمات جامعوی به عنوان جایگزین جزای نقدی در جرایم سبک و در مورد مرتکبان کم خطر، با رعایت شرایط قانونی؛
۲. توسعه قلمرو جایگزین‌های حبس و محدود نکردن خدمات جامعوی به مجازات حبس، پیش‌بینی آن به عنوان مجازات اصلی یا تکمیلی برای جرایم دارای مجازات سبک. همان‌گونه که برای گروه سنی ۱۵ تا ۱۸ سال به عنوان مجازات اصلی تعیین شده است؛
۳. پیش‌بینی حمایت‌های مالی برای محکومان خدمات جامعوی جهت انگیزه‌دهی و تامین درآمد؛
۴. پیش‌بینی شرایط و محدودیت‌های متناسب با سن و توانایی جسمانی محکومان در اجرای خدمات جامعوی؛

۵. توسعه نهادهای پذیرنده محکومان خدمات جامعوی به بخش خصوصی ارائه‌دهنده خدمات

عام المنفعه؛

۶. تناسب خدمات جامعوی با جایگاه اجتماعی بزهکار به گونه‌ای که تحقیرآمیز نباشد؛

۷. اصلاح تبصره ۱ ماده ۸۹ ق.م.ا و تصریح به اخذ رضایت بزهکار نوجوان؛

۸. درج خدمات جامعوی به عنوان یکی از مصادیق دستورهای تعلیق مراقبتی.

۹. پیش‌بینی مقرره‌ای صریح برای اعمال مقررات فصل نهم ق.م.ا بر جرایم ارتكابی نوجوانان

که مشمول خدمات جامعوی است.

۱۰. شفافیت تقنینی در راستای بهره‌مندی از مقررات قانون کار (بیمه و ...)

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- ۱- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۹). حقوق جزای عمومی، ج ۳، تهران: میزان.
- ۲- توجهی، عبدالعلی (۱۴۰۲). نهادهای ارفاقی در قانون مجازات اسلامی، ج ۱، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
- ۳- توسلی، قاسمعلی؛ فرح بخش، مجتبی؛ رمضانی، احمد (۱۴۰۲). شناخت کارکردهای خدمات عام المنفعه در حقوق کیفری ایران، فصلنامه مطالعات میان رشته‌ای فقه، ۳(۳) پیاپی ۱۱، ۱۸-۱.
- ۴- حاجی تبار فیروزجانی، حسن (۱۳۸۷). جایگاه جایگزین‌های حبس در نظام عدالت کیفری ایران (حال و آینده)، مجله حقوقی دادگستری، ۷۲ (۶۴)، صص ۸۸-۶۳.
- ۵- حیدری، علی مراد (۱۳۹۴). حقوق جزای عمومی بررسی فقهی- حقوقی واکنش علیه جرم، تهران: سازمان سمت.
- ۶- خدادادی، ابوالقاسم؛ عطوف، حسین علی؛ متین پارسا، محمد (۱۴۰۱). تحلیل آرای قضایی مرتبط با مجازات جایگزین‌های حبس (با تأکید بر مجازات خدمات عمومی رایگان)، فصلنامه علمی دیدگاه‌های حقوق قضائی، ۲۷ (۹۷)، ۱۰۵-۷۷.
- ۷- خاکساری، داوود، غلامی، حسین (۱۳۹۸). عوامل موثر بر صدور مجازات‌های جایگزین حبس، پژوهش حقوق کیفری، شماره ۲۶، ۴۰-۹.
- ۸- رسولی امیرحاجلو، اسحاق؛ ابراهیمی، شهرام (۱۴۰۱). زندان زدایی در ایران به مثابه یک سیاست: تحولات و چارچوب نظری، فصلنامه سیاستگذاری عمومی، ۸ (۴)، صص ۱۲۱-۱۰۷.
- ۹- صبور پور، مهدی، موسوی، پوریا (۱۴۰۲). حقوق کیفری عمومی اطفال و نوجوانان، تهران: میزان.
- ۱۰- علیپور کیوی، هدی؛ معظمی، شهلا؛ بشیریه، تهمورث (۱۴۰۴). بازشناسی الگوهای نوین پاسخ‌دهی به بزهکاری اطفال و نوجوانان در حقوق انگلستان با نگاهی به حقوق ایران، فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی، ۸ (۲۶)، ۱۹۴-۱۶۷. Doi: [10.22034/law.2024.2042804.1465](https://doi.org/10.22034/law.2024.2042804.1465)
- ۱۱- قورچی بیگی، مجید (۱۳۹۸). رضایت مجرم بر کیفردهی در نظام کیفری ایران: مبانی و جلوه‌ها، مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۴۹ (۲)، صص ۴۹۰-۴۶۹.
- ۱۲- کوره پز، حسین محمد؛ فرجیها، محمد؛ متین پارسا، محمد (۱۴۰۰). موانع کاربست مجازات خدمات عمومی رایگان در نظام حقوقی ایران؛ مطالعه کیفی، فصلنامه مجلس و راهبرد، ۱۰۷، ۲۴۰-۲۰۹.
- ۱۳- مصدق، محمد (۱۳۹۵). شرح قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، ج ۱، چ ۹، تهران: انتشارات جنگل جاودانه.
- ۱۴- موزن زادگان، حسنعلی؛ محمدمتین، پارسا (۱۴۰۰). چالش‌های تقنینی اجرای خدمات عمومی رایگان از منظر قضات، مجله حقوقی دادگستری، ۸۵ (۱۱۴)، ۳۷۵-۳۴۳.

ب) منابع عربی

- ١- امحمدی بوزینه، آمینه (٢٠١٥)، « شروط تطبيق عقوبة العمل للنفع العام » دراسة مقارنة بين القانون الفرنسي و الجزائري» ، المجلة الجزائرية للعلوم القانونية و الاقتصادية و السياسية، العدد ٥٢، صص ٩٧-٥٩.
- ٢- الوريكات، محمد عبدالله (٢٠٢٤). «عقوبة الخدمة المجتمعية في التشريع الاردني و المقارن»، مجلة الحقوق، السنة ٤٨، العدد ٢، صص ٤١٥-٤٧٦.
- ٣- اوتاني، صفاء (٢٠٠٩). «العمل للمنفعة العامة في السياسة العقابية المعاصرة دراسة مقارنة»، مجلة جامعة دمشق للعلوم الاقتصادية و القانونية، المجلد ٢٥، العدد الثاني، صص ٦٧-٤٢٥.
- ٤- القاضي، رامي متولي (٢٠١٢). «عقوبة العمل للمنفعة العامة في التشريع الجنائي المقارن، القاهرة: دار النهضة العربية.
- ٥- اليوسف، عبدالله بن عبدالعزيز (٢٠٠٣). التدابير المجتمعية كبدايل للعقوبات السالبة للحرية، طبعة ١، الرياض: اكااديمية نايف للعلوم الامنية.
- ٦- الحمادي، علي محمد؛ النوايسة، عبدالاله (٢٠٢٣). «تدبير الخدمة المجتمعية كبديل للعقوبة السالبة للحرية قصيرة المدة في التشريع الاماراتي: دراسة تحليلية»، مجلة جامعة الشارقة للعلوم القانونية، المجلد ٢٠، العدد ٢، صص ٢٥٣-٢٢٦.
- ٧- الكساسبة، يوسف فهد (٢٠١٣). «الحلول التشريعية المقترحة لتبني العقوبات البديلة في النظام الجزائي الاردني»، دراسات علوم الشريعة و القانون، المجلد ٤٠، العدد ٢، صص ٧٤٧-٧٢٩.
- ٨- بنى طه، محمد سلامة عيسى؛ مصلح، فادي محمد عقله (٢٠٢٣). «الخدمة المجتمعية كاحد بدائل العقوبات السالبة للحرية في التشريع الاردني (دراسة مقارنة)»، مجلة الاحث العربي، مجلد ٤، عدد ٣، صص ٢١- ١.
- ٩- مبروك مقدم (٢٠١١). «احكام تطبيق عقوبة العمل للنفع العام على ضوء التشريع الجزائري»، مجلة العلوم الانسانية، عدد ٣٦، صص ٢٢٥-٢٠٤.
- ١٠- خلف الظفيري، زيد (٢٠١٧). «عقوبة العمل للمنفعة العامة في قانون الاحداث الاردني»، مجلة جامعة الانبار للعلوم القانونية و السياسية، المجلد الاول، العدد الثاني عشر، صص ٨١-٢٦٤.
- ١١- درياس، زيدومة (٢٠١١). «عقوبة العمل للنفع العام بين اعتبارات السياسة العقابية المعاصرة و الواقع الجزائري»، المجلة الجزائرية للعلوم القانونية الاقتصادية و السياسية، الجزائر، العدد ٤، صص ١٦٧-١٣٥.
- ١٢- سالم، عمر (١٩٩٨). ملامح جديدة لنظام وقف التنفيذ في القانون الجنائي، ط ٣، القاهرة: دار النهضة العربية.

- ١٣-سماعيل، بن حفاف (٢٠١٣). «بدائل العقوبات السالبة للحرية في التشريع الجزائري-عقوبة العمل للنفع العام-»، مجلة الحقوق و العلوم الانسانية، السنة السادسة، العدد ١٥، صص ٦٥-٥٠.
- ١٤- سيف الحميدى، هاجر (٢٠١٩). «الخدمة المجتمعية كبديل للعقوبات السالبة للحرية قصيرة المدّة (دراسة مقارنة بين القانون الاماراتى و القانون الفرنسى)»، رسالة الماجستير، جامعة الامارات العربية المتحدة، كلية القانون.
- ١٥- شهاب، با سم محمد (٢٠١٣). «عقوبة العمل للنفع العام فى التشريع الجزائرى»، مجلة الشريعة و القانون، جامعة الامارات العربية المتحدة، السنة ٢٧، العدد ٥٧، صص ٨٧-١٥٦.
- ١٦- عبيد الشامسى، فاطمه (٢٠٢٣). «الخدمة المجتمعية كبديل للعقوبات السالبة للحرية قصيرة المدّة فى التشريع الاماراتى و الجزائرى»، مجلة جامعة الشارقة للعلوم القانونية، المجلد ٢٠، العدد ٤، صص ٧٤-٢٤٠.
- ١٧- لوني، فريده (٢٠٢٣). «عقوبة العمل للنفع العام فى التشريع الجزائرى»، معارف، المجلد ١٨، العدد ١، صص ٢٥٣-٢٣٢.
- ١٨- لعبدى، خير (٢٠٢٠). «عقوبة العمل للنفع العام كبديل للعقوبة السالبة للحرية قصيرة المدّة فى التشريع الجزائرى»، دفا تر السياسة و القانون، المجلد ١٨، العدد ٢، صص ٤٥-٢٧.
- ١٩- معاش، ساره (٢٠١٦). «العقوبات السالبة للحرية»، دراسة مقارنة، مكتبة الوفاء القانونية.
- ٢٠- مركز بحوث الشرطة (٢٠١٤)، البدائل المستحدثة للعقوبات السالبة للحرية قصيرة المدّة، الاصدار الخامس و الاربعون، مركز بحوث شرطة اكا دمية الشرطة، وزارة الداخلية المصرية، القاهرة.
- ٢١- مليجى، احمد عصام الدين (٢٠٠٠). تقييم المعاملة فى المؤسسات العقابية، دراسة مقارنة، القاهرة: المركز القومى للبحوث الاجتماعية و الجنائية.
- ٢٢- محاسنة، مرام خلف (٢٠٢٢). إ شكاليات تطبيق العقوبات البديلة فى قانون العقوبات الأردنى: دراسة مقارنة، ر سالة الماجستير، اردن، جامعة الشرق الاوسط،

References

- 1- Al-Hammadi, A. M., & Al-Nuwiseh, A. (2023). Provision of community service as an alternative to short-term deprivation of liberty in UAE legislation: An analytical study. *University of Sharjah Journal of Legal Sciences*, 20(2), 226–253. (in Arabic).
- 2- Al-Kassasbeh, F. Y. (2013). Proposed legislative solutions for the adoption of alternative punishments in the Jordanian penal system. *Dirasat: Sharia and Law Sciences*, 40(2), 729–747. (in Arabic).
- 3- Al-Qadi, R. M. (2012). Penalty of community service in comparative criminal legislation. *Dar Al-Nahda Al-Arabiya*. (in Arabic).
- 4- Al-Wariqat, M. A. (2024). The punishment of the community services in the Jordanian and comparative regulation. *Journal of Law*, 48(2), 415–476. (in Arabic).
- 5- Al-Yusuf, A. A. (2003). *Community measures as alternatives to custodial sentences* (1st ed.). Naif Arab University for Security Sciences. (in Arabic).
- 6- Amhammedi Bouzina, A. (2015). Conditions for applying the penalty of community service: A comparative study between French and Algerian law. *Algerian Journal of Legal, Economic and Political Sciences*, 52(4), 59–97. (in Arabic).
- 7- Ardebili, M. A. (2010). *General criminal law* (Vol. 3). Mizan.
- 8- Alipur Kivi, H., & Moazemi, Sh. & Bashirie, T. (2025). Reexamination the new patterns of responding to the juvenile delinquency in English law with a galane at Iranian law, *Research and development in Comparative Law*, 8 (26), 167-194. [https://doi.org/ 10.22034/law.2024.2042804.1465](https://doi.org/10.22034/law.2024.2042804.1465) (in Persian)
- 9- Bani Taha, M. S. I., & Musleh, F. M. A. (2023). Community service as one of the alternatives to custodial sentences in Jordanian legislation: A comparative study. *Arab Research Journal*, 4(3), 1–21. (in Arabic).
- 10- Driass, Z. (2011). The penalty of community service between contemporary penal policy considerations and the Algerian reality. *Algerian Journal of Legal, Economic and Political Sciences*, (4), 135–167. (in Arabic).
- 11- Gholami, H., & Khaksar, D. (2019). Effective factors on adjudicating alternatives to imprisonment. *Journal of Criminal Law Research*, 7(26), 9–40. <https://doi.org/10.22054/jclr.2018.27124.1528> (in Persian).
- 12- Ghoorchibeigi, M. (2019). Consent of offender to sentencing: Foundations and reflections. *Criminal Law and Criminology Studies*, 49(2), 469–490. <https://doi.org/10.22059/jqclcs.2020.260187.1318> (in Persian).
- 13- Haji Tabar Firozjaei, H. (2008). The status of alternatives to imprisonment in Iran's criminal justice system: Present and future. *The Judiciary Law Journal*, 72(64), 68–88. <https://doi.org/10.22106/jlj.2008.11242> (in Persian).
- 14- Heydari, A. M. (2015). *General criminal law: A jurisprudential and legal analysis of responses to crime*. Samt Publication.
- 15- Ismail, B. H. (2013). Alternatives to custodial sentences in Algerian legislation: The penalty of community service. *Journal of Law and Human Sciences*, 6(15), 50–65. (in Arabic).
- 16- Khalaf Al-Dhafiri, Z. (2017). The penalty of community service in the Jordanian juvenile law. *University of Anbar Journal of Legal and Political Sciences*, 1(12), 264–284. (in Arabic).

- 17- Khodadi, A., Atouf, H. A., & Matin Parsa, M. (2022). Analysis of alternative punishments in the light of judicial rulings: Emphasis on free public service penalties. *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, 27(97), 77–105. <https://doi.org/10.22034/jlvi.2023.703706> (in Persian).
- 18- Korehpaz, H. M., Farajiha, M., & Matinparsa, M. (2021). The application of free public services' sentences in the Iranian legal system and its obstacles: A qualitative study. 28(107), 209–240. <https://doi.org/10.22034/mr.2021.3878.3911> (in Persian).
- 19- Laidi, K. (2020). The punishment of working for public benefit as an alternative to short-term deprivation of liberty punishment in Algerian legislation. *Cahiers de Politique et de Droit*, 18(2), 27–45. (in Arabic).
- 20- Louni, F. (2023). The work penalty for public in Algerian legislation. *Maaref*, 18(1), 232–253. (in Arabic).
- 21- Maache, S. (2016). Custodial sentences: A comparative study. *Al-Wafa Legal Library*. (in Arabic).
- 22- Mabrouk, M. (2011). Provisions governing the application of the penalty of community service in light of Algerian legislation. *Journal of Human Sciences*, (36), 204–225. (in Arabic).
- 23- Mahasneh, M. K. (2022). The problems of alternative punishments in the Jordanian Penal Code: A comparative study [Master's thesis, Middle East University]. (in Arabic).
- 24- Meligi, A. E.-D. (2000). Evaluation of treatment in penal institutions: A comparative study. *National Center for Social and Criminal Research*. (in Arabic).
- 25- Moazenadegan, H. A., & MatinParsa, M. (2021). The legislative challenges of community service order implementation from the judges' perspective. *The Judiciary Law Journal*, 85(114), 343–375. <https://doi.org/10.22106/jlj.2020.120551.3132> (in Persian).
- 26- Mosaddegh, M. (2016). *An explanatory commentary on the Islamic Penal Code enacted in 2013 (Vol. 1)*. Jangal Publication.
- 27- Obaid Alshamsi, F. (2023). Community service as an alternative to short-term liberty-depriving penalties in the Emirati and Algerian legislation. *University of Sharjah Journal of Legal Sciences*, 20(4), 240–274. (in Arabic).
- 28- Otani, S. (2009). Community service in contemporary penal policy: A comparative study. *Damascus University Journal of Economic and Legal Sciences*, 25(2), 425–467. (in Arabic).
- 29- Police Research Center. (2014). *Newly introduced alternatives to short-term custodial sentences (45th ed.)*. Police Research Center, Police Academy, Ministry of Interior. (in Arabic).
- 30- Rasul Amirhajiloo, E., & Ebrahimi, S. H. (2022). Decarceration as a policy in Iran: Developments and theoretical framework. *Iranian Journal of Public Policy*, 8(4), 107–121. <https://doi.org/10.22059/jppolicy.2023.91406> (in Persian).
- 31- Sabooripour, M., & Mousavi, P. (2023). *Juveniles' general criminal law*. Mizan.
- 32- Saif Al-Humaidi, H. (2019). Community service as an alternative to short-term custodial sentences: A comparative study between UAE law and French law [Master's thesis, United Arab Emirates University, College of Law]. (in Arabic).

- 33- Salem, O. (1998). New features of the suspension of execution system in criminal law (1st ed.). Dar Al-Nahda Al-Arabiya. (in Arabic).
- 34- Shehab, B. M. (2013). The penalty of community service in Algerian legislation. Sharia and Law Journal, 27(57), 87–156. (in Arabic).
- 35- Tavajohi, A. (2023). Assistance institution in Islamic Penal Code. Press and Publication Center of the Judiciary.
- 36- Tavassoli, Q., Farahbakhsh, M., & Ramezani, A. (2023). Understanding the functions of utility services in Iranian criminal law. Quarterly Journal of Interdisciplinary Islamic Jurisprudence, 3(3), 1–18. (in Persian).

در انتظار انتشار | نسخه‌ی اولیه | ویراستاری نشده
Accepted | Awaiting Publication | Draft Version | Unchecked